

Ona ALEKNAVIČIENĖ

*Lietuvių kalbos institutas***JONO BRETKŪNO POSTILĖS PERIKOPIŲ AUTORYSTĖ: Mt 3,13–17
ŠALTINIAI****1. Postilės perikopių autorystės problema**

1.1. Jono Bretkūno Postilė (1591, toliau – BP) laikoma pirma pusiau originalia spausdinta lietuviška knyga. Pamokslus Bretkūnas veikiausiai yra parašęs pats, tik remdamasis kitų protestantų teologų darbais. Apie tai autorius užsimena ne tik šios knygos pratarmėje, bet ir rašo laiške Prūsijos kunigaikščiui Georgui Frydrichui: „[...] pagal savo menkus, Dievo man duotus sugebėjimus paprastai ir trumpai sudėsčiau savo lietuviškus pamokslus, aiškinančius švenčių ir sekmadienių evangelijas [...]“ (Bretkūnas, 1983, 321; cituojant retinta mano – O. A.). Prieš pamokslus einančios Šventojo Rašto ištraukos, arba perikopės¹, taip pat „Passijos“ ir I tomo gale išspausdintos dvi maldos² yra vertimai. Siekdamas, kad Dievo žodžiai „vaisingai apsigyventųjų klausytojuose“, daug verstų citatų iš Biblijos autorius įdėjęs ir į pamokslus.

1.2. Senųjų lietuvių kalbos paminklų tyrėjai paprastai nurodo, kad Biblijos ištraukas, skirtas skaityti bažnyčioje per pamaldas, Bretkūnas ėmęs iš Baltramiejaus Vilento knygos „Euangelias bei Epistolas“ (1579, toliau – EE). Bene pirmasis į tai dėmesį atkreipė Liudvikas Gediminas Rėza knygoje „Geschichte der litthauischen Bibel“ (1816, 9). Apžvelgdamas Biblijos ir kitų religinių raštų vertimo į lietuvių kalbą istoriją, išnašoje jis paminėjo, kad dėl išsimokslinusių vyrų stokos ne visoms parapijoms galėjo būti skiriami pastoriai ir pamokslininkai ir dėl to pasidarė itin reikalinga turėti pamokslų rinkinį, kad būtų galima iš jo skaityti bažnyčiose. Tuo pasirūpino Jonas Bretkūnas ir pagal Vilento

¹ Gr. ἡ περικοπή ‘ištrauka’; περικόπτειν ‘aplinkui apkapoti, apipjauti, apkirpti’. Perikopės sąvoka Biblijoje nėra paliudyta. Jas prie Biblijos ištraukų, skaitomų per krikščioniškas pamaldas, imta žymėti tik XVI a. Pirmasis šią sąvoką Biblijos ištraukai reikšti pradėjo vartoti Justinas (NBL 1997, 113). Iš perikopių susideda specialiai leidžiamos liturginės skaitinių knygos (RŽ 1991, 292). Pirmoji lietuviška tokių skaitinių knyga yra Baltramiejaus Vilento „Euangelijos bei Epistolas“, išleistos 1579 m. Karaliaučiuje.

² Viena malda (BP I,430) gali būti perspausdinta iš Bretkūno maldyno „Kollectas“ (1589), čia ji vadinasi „Ape Muka Chrištaus“, o į „Kollectas“ gali būti paimta iš Martyno Mažvydo giesmyno „Gesmes Chrikszoniskas“ (1566) I dalies (Gerullis, 1922, 228), čia ji vadinasi „Antra malda ape muka Chrištaus. Efa. 53“. Iš šio giesmių rinkinio gali būti ir antroji malda, kur ji vadinasi „Trecza malda. Efa. 53“ (Gerullis, 1922, 229). Bretkūnas šią maldą pateikia be vadinamųjų versikulų, t. y., be eilučių iš Šventojo Rašto.

išverstas evangelijas išleido postilę³. Vėliau šio požiūrio į perikopių autorystę laikėsi Adalbertas *Bezenbergeris* (1893, 128), Eduardas *Hermannas* (1923, 119–120), Jurgis *Gerulis* (1927, 110) ir kiti senosios lietuvių literatūros tyrėjai. Jie mėgino paaiškinti ir priežastis, dėl ko Bretkūnas parašė pamokslus remdamasis kito autoriaus verstomis evangelijomis bei epistolomis, nors pats tuo metu jau buvo išvertęs visą Naująjį Testamentą (baigtas versti 1580, toliau – BNT).

Paulius *Salopiata* (1929, 45–56), tirdamas perikopių santykį senuosiuose katalikiškuose leidiniuose – Mikalojaus Daukšos Postilėje bei Konstantino Sirvydo „Punktuose Sakimų“ – ir jų ryšį su lenkišku, lotynišku, graikišku šaltiniais bei Vilento EE, pateikė pavyzdžių ir iš BP bei BNT. Jie turėjo pagrįsti teiginį, kad Bretkūnas prieš pamokslus dėjo ne savo verstus, o jau anksčiau išspausdintus ir didelį autoritetą turinčius Vilento tekstus. Ir nors kone pusė pavyzdžių būtų nepakankami šiam teiginiui pagrįsti, autorius daro išvadą, kad Postilės tekstai beveik tiksliai sutampa su Vilento⁴. Apie Bretkūno Postilės ir Vilento „Euangelijų bei Epistolų“ ryšį ketino rašyti Viktoras *Falkenhahnas* (1941, 216) antrojeje savo darbo apie Bretkūną dalyje, tačiau ši knyga, deja, liko neparašyta.

1.3. Guido *Michelinis* (1995, 250) nuomone, Postilėje esantys evangelijų tekstai, skirtingai nuo pamokslų, yra nesvarbūs, nes jie perspausdinti iš Vilento „Euangelijų bei Epistolų“, todėl tyrinėjant Postilės kalbą galima į juos nekreipti dėmesio⁵. Jis mano, kad neatsižvelgtina ir į pamoksluose daug kur pasitaikančias citatas iš Biblijos. Tačiau kiek atidžiau palyginus EE ir BP tekstus, matyti, kad tai nėra paprastas perspausdinimas. BP perikopės nėra visiškai tapačios su atitinkamais EE tekstais. Kai kurios EE ir BP perikopės skiriasi ir versetų skaičiumi: antai EE Lk 1,26–38 yra praleistas 36-asis versetas, BP jis įrašytas; EE vienam sekmadieniui numatyta Lk 1,39–55, o BP – Lk 1,39–56, taigi BP vienu versetu daugiau. Antra vertus, rasta vietų, kur BP yra puse verseto mažiau nei EE: Jn 16,26, Mt 9,4, Mt 7,18, nors ir BNT šios verseto dalys yra. Keliose vietose skiriasi sakinio mintis: Apd 2,3, Lk 5,9, Lk 8,13, Jn 6,11, Jn 10,14. Atsižvelgdamas į tai, kad Biblijos ištraukos skaitomos tikintiesiems prieš pamokslą, Bretkūnas kai kur prieš pirmąjį versetą prideda paaiškinančią frazę (pvz., *Iesus biloia*

---

³ *Rhesa*, 1816, 9: „Da nicht bey allen Gemeinden, wegen Mangel an wiffenschaftlich gebildeten Männern, Pfarrer und Prediger angestellt werden konnten, so war es wohl höchst nothwendig, ein Homiliarium oder eine Predigtfammlung [...] zum Ablefen in den Kirchen, zu veranstalten. Janus Bretke forgte auch dafür, indem er zu den Evangelien von Wilentus eine Postille [...] im Jahr 1591 herausgab. [...] wählte auch er die vorzüglichsten Arbeiten der Kirchenlehrer aus und trug sie in sein Werk zusammen.“

⁴ *Salopiata*, 1929, 45: „Letzterer [t. y. Postilės] Text stimmt allerdings ziemlich genau mit Wi überein“.

⁵ *Michelinis*, 1995, 250: „Im Unterschied zu den Predigten sind die in der Postille enthaltenen Evangelientexte der einzelnen kirchlichen Feiertage belanglos, weil sie aus der litauischen Sammlung *Euangelias bei Epistolas* [...] von B. Vilentas (Königsberg 1579) abgedruckt wurden. Deswegen muss es von diesen Evangelientexten in der Forschung der Sprache der Postille von Bretkūnas abgesehen werden.“

mokintiniump lawa prieš Mt 5,20), nors nei EE, nei BNT jos nėra, arba patikslina veikėją (vietoj *ghis, anas* parašo *Iefus*). Be to, šiuose EE ir BP tekstuose yra nemaža rašybos, morfologijos, leksikos bei sintaksės skirtumų⁶.

1.4. Įvairių skirtumų šiuose tekstuose gali būti atsiradę dėl to, kad čia yra pridėję ranką Prūsijos kunigaikščio paskirti redaktoriai, o gal ir tie kunigaikštystės kunigai, kuriems Bretkūnas buvo davęs paskaityti Postilės rankraštį ir kurie ragino jį paskelbti (B r e t k ū - n a s, 1983, 321). Šito nustatyti kol kas neįmanoma, nes rankraštis neišlikęs, o spausdintas tekstas tokių paslapčių lengvai neatskleidžia. Reikia atsižvelgti, žinoma, ir į tai, kad Bretkūnas buvo nepaprastų filologinių sugebėjimų žmogus. Kaip rodo jo viso gyvenimo darbas – Biblijos vertimas, jis rėmėsi ne vienu šaltiniu ir stengėsi pateikti įvairias vertimo galimybes, galbūt norėjo ne tik išversti visą Šventąjį Raštą, bet ir surinkti į vieną vietą kaip galima įvairesnių leksikos pavyzdžių (R a n g e B B F 272). Kuo daugiau Bretkūnas (ir redaktoriai) vertimą taisė, tuo daugiau radosi variantų. Ir BNT perikopėse jų likę nemažai. Nors apie 40 metų jis dirbo pastoriumi (nuo 1562 iki 1587 m. Labguvoje, vėliau iki 1602 m. Karaliaučiuje) ir lietuviškai aiškino Bibliją, o versdamas Naujajį Testamentą naudojosi jau anksčiau į lietuvių kalbą išverstais ir komisijos aprobuotais Vilento EE tekstais (R a n g e B B F 115–122), tačiau ir šių perikopių tekstuose dėl galutinio varianto daug kur neapsisprendė. Bretkūnui darbas su vertimais buvo nuolatinis kūrybinis procesas ir tobulesnio varianto ieškojimas. Veikiausiai ir sudarinėdamas Postilę jis nenorėjo mechaniškai perrašinėti Vilento tekstų prieš tai jų neįvertinęs ir nepalyginęs su kitais šaltiniais.

1.5. Kiek ir kokių perikopių gali būti imta iš Vilento „Euangelijų bei Epistolų“?

Vilento knyga susideda iš 94 evangelinių ir 87 epistolinių perikopių⁷ (iš viso 181). Ją sudaro 33 perikopės iš Evangelijos pagal Luką, 35 iš Evangelijos pagal Matą, 21 iš Evangelijos pagal Joną⁸, 5 iš Evangelijos pagal Morkų ir 85 iš įvairių Senojo bei Naujojo Testamento knygų. Postilėje yra atitinkamai 67 evangelinės ir 2 epistolinės perikopės (iš viso 69). Joje 65 evangelinės ir 2 epistolinės perikopės yra tos pačios kaip ir Vilento EE: tai 27 ištraukos iš Evangelijos pagal Luką, 21 iš Evangelijos pagal Matą⁹, 14 iš Evangeli-

---

⁶ Kaip Vilento šalutinius sakinius Bretkūnas kai kur keitė absoliutiniu naudininku ir kokią įtaką tam turėjo originalai, t.y. Liuterio Biblija ir Vulgata, yra nagrinėjęs Vytautas Ambrazas (LKK V 34).

⁷ Senojo Testamento vertėjas į lietuvių kalbą arkivyskupas Juozapas Skvireckas (1991, 448) krikščionių bažnyčiose jau nuo pirmųjų amžių šventadieniais skaitomas Evangelijų bei Apaštalų raštų dalis vadina tokiais lotyniškais terminais: *pericopae evangeliorum et lectiones*. Čia jos bus vadinamos evangelinėmis ir epistolinėmis perikopėmis.

⁸ R a n g e (B B F 35) pateikia kitokį perikopių iš Evangelijos pagal Joną skaičių: jis nurodo, kad Vilento EE iš šios Evangelijos yra ne 21, o 22 perikopės, o BP atitinkamai ne 14, o 15 perikopių. Šis skirtumas atsiranda dėl to, kad EE 75, o BP II 120–121 išspausdinta perikopė susideda iš Evangelijos pagal Joną 15-ojo skyriaus pabaigos (Jn 15,26–27) ir 16-ojo skyriaus pradžios (Jn 16,1–4), tačiau tai viena perikopė, o ne dvi.

⁹ Postilėje Mt 21,1–9 dedama 2 kartus: prieš pamokslą, sakomą pirmąjį Advento sekmadienį BP I 1–3, ir prieš pamokslą Verbų sekmadienį BP I 341–43. 2 kartus ji spausdinama ir EE. Kadangi jos kiek skiriasi, be to, skiriasi ir jas aiškinantys pamokslai, skaičiuojant ir EE, ir BP jos laikytos atskiromis perikopėmis.

jos pagal Joną ir 3 iš Evangelijos pagal Morkų. Po vieną bendrą epistolinę perikopę EE ir BP yra iš Apaštalų darbų (Apd 2,1–13) ir iš pirmojo Pauliaus laiško Tesalonikiečiams (1 Tes 4,13–18). Taigi Bretkūnas iš EE gali būti ėmęs 67 perikopes iš 181, daugiausia evangelines¹⁰, o 2 pridėjęs pats. Rinkdamasis daugiau evangelines perikopes, jis veikiausiai bus atsižvelgęs į 1570 m. paskelbto „Kirchenordnungo“ nuostatą, kad nevokiečių bažnyčiose skaityti epistolas netikslinga. Pastoriams vietoj jų rekomenduojama skaityti ir aiškinti ištraukas iš katekizmo, kad žmonės išmoktų tikėjimo pagrindų (Zieger, 1967, 66). Šiuo nurodymu norima pasiekti, kad tikintieji geriau susipažintų su Martyno Liuterio Mažuoju katekizmu arba nors su pagrindinėmis jo dalimis, todėl čia ypač akcentuojamas mokymas apie du sakramentus – krikštą ir Eucharistiją¹¹ (Zieger, 1967, 48). Būtent šiuos Liuterio pripažintus sakramentus ir aiškina Bretkūno papildomai įdėtos perikopės ir jas komentuojantys pamokslai.

1.6. Abi ne iš EE imtos perikopės išspausdintos pirmojoje Postilės dalyje. Viena iš jų yra sudaryta iš trijų evangelistų sinoptikų Mato, Morkaus, Luko evangelijų bei pirmojo Pauliaus laiško Korintiečiams ir pavadinta „KOSANIS APE VVÆCZÆ-||re Pono mufu Iefaus Chriftaus, Dienoie || kaledu ant Mifchparo fakama“ (BP I 62)¹². Ji taip pat laikytina perikope, kadangi skirta skaityti bažnyčioje prieš pamokslą, išspausdinta tokiu pat šriftu kaip ir kitos, o ją aiškina 6,5 puslapių ilgio pamokslas. Į „Kosani“ panašių tekstų randame keturiose iki 1591 m. išėjusiose knygose ir bent penkis kartus. Lyginamoji tekstų analizė parodė, kad „Kosanis“ artimiausia vienam iš dviejų Vilento „Enchiridione“ (1579, toliau – E) esančių tekstų, būtent klausimų ir atsakymų forma parašytame skyriuje „Sacramentus Altoriaus...“ (E 33)¹³. Kita perikopė yra iš Evangelijos pagal Matą: Mt 3,13–17 (BP I 137–38), ji skirta pirmajam sekmadieniui po Naujųjų metų. Šios ištraukos iki 1591 m. išleistose knygose rasti nepavyko. Rankraštiniame XVI a. evangelikų liuteronų pamokslų rinkinyje „Wolfenbüttelio postilė“ (WP, baigta perrašyti 1573 m.) pateikiama tik jos pirmojo sakinio pradžia. Visa ji yra tik Bretkūno išversto Naujojo Testamento rankraštyje.

1.7. Taigi atidesnis žvilgsnis į BP ir EE rodo, kad perikopių santykis gana sudėtingas. Nors dauguma perikopių gali būti imtos iš Vilento „Euangelijų bei Epistolų“, tačiau „Ko-

¹⁰ Nevisiškai tiksliai laikytinas teiginys, kad BP visai nėra epistolinių perikopių (plg. Range BBF 33).

¹¹ Iš Katalikų Bažnyčios pripažintų 7 sakramentų Liuteris galiausiai pripažino tik du – krikštą ir Eucharistiją. Savo pažiūras apie sakramentus jis yra išdėstęs teologams skirtame programiniame veikle „De captivitate babilonica ecclesiae praeludium“ („Įvadas į Bažnyčios Babilono tremtį“, WA 6, 497–573), parašytame 1520 m. (KBI II 1997, 12–13). Tik šie du sakramentai po Reformacijos ir liko Evangelikų liuteronų Bažnyčioje (Zieger, 1967, 107–108).

¹² Žodis *kozonis* sf (ar *kozoniūs* sm) BP ir kituose senuosiuose raštuose, taip pat kai kuriose dabartinėse lietuvių kalbos tarmėse vartojamas ‘pamokslo’ reikšme (LKŽ VI 392), tačiau patogumo dėlei „Kosanimi“ bus vadinama perikopė, o ne po jos einantis pamokslas. Panašiai ir kitur BP perikopė ir pamokslas turi vieną bendrą pavadinimą (net ir tada, kai pačios perikopės nėra, tik nurodomas evangelijos skyrius, o toliau eina pamokslas, sakykim, BP I 69–78 ar BP I 78–86).

¹³ Apie tai išsamiau žr. Aleknavičienė, LKK XXXIX 4.1–4.10.

sanies“ šaltiniu laikytinas Vilento „Enchiridionas“, o Vilentui nepriskirtina minėtoji Mt 3,13–17, taip pat ir tai, ką galbūt iš EE ir E imtose perikopėse Bretkūnas pridėjo ar nuosekliai taisė. Kalbos vienetai iš tų vietų, kurios sutampa su E ir EE, neturėtų būti laikomi Bretkūno kalbos pavyzdžiais, ypač tada, kai jie pavartoti tik perikopėse ir nevartojami pamoksluose. Nustatinėjant BP perikopių šaltinius, ypač daug dėmesio skirtina toms BP perikopėms, kurios gerokai skiriasi nuo atitinkamų EE tekstų, ir mėgintina nustatyti, ar jos iš tikrųjų gali būti imtos iš Vilento EE.

Grįžti prie BP perikopių autorystės klausimo skatina ir Lietuvių kalbos institute nuo seno brandinama mintis apie visų senųjų lietuviškų raštų indeksų ir istorinio lietuvių kalbos žodyno parengimą. Sudarinėti Postilės indeksą netikslinga, nenustačius santykio tarp BP ir EE perikopių ir neišsiaiškinus, kurie Postilės teksto fragmentai ir kalbos vienetai priskirtini Vilentui, taip pat ir tai, kokią įtaką Postilės kalbai apskritai darė Vilento raštų kalba. Be to, nuosekliai lyginant šiuos tekstus gali atsiskleisti ir nemaža BP sudarymo principų bei Bretkūno kūrybinio darbo ypatumų.

1.8. Šiame straipsnyje bus mėginama nustatyti vienos iš Vilento „Euangelijose bei Epistolose“ nesančių perikopių – Mt 3,13–17 šaltinius, pasvarstyti, kokių motyvų vedamas Bretkūnas ją pridėjo, ir pabandyti atsakyti į klausimą, ar ėmė šią ištrauką iš jau anksčiau paties išversto Naujojo Testamento, o gal sudarinėdamas Postilę vertė ją iš naujo. Atliekant tekstologinę ir lingvistinę analizę, bus remiamasi 1996–1998 m. Lietuvių kalbos institute parengtomis kompiuterinėmis Bretkūno Postilės, Vilento „Euangelijų bei Epistolų“ ir „Enchiridiono“ žodžių formų konkordancijomis bei atvirkštiniais jų variantais¹⁴. Jas parengė Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus darbuotojai: Saulius Ambrazas (darbo vadovas), Ona Aleknavičienė, Ričardas Petkevičius ir Vytautas Zinkevičius (programuotojas) Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo lėšomis pagal „Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdyimo 1996–2005 metų programą“.

2. Mt 3,13–17 vieta Postilėje ir įdėjimo motyvai

2.1. Bretkūno pridėtoji ištrauka iš Evangelijos pagal Matą numatyta skaityti ir aiškinti pirmąjį sekmadienį po Naujųjų metų (*NEDELIOIE PO NAVIO //mæto*). Šio sekmadienio nėra ne tik Vilento EE, bet ir rankraštinėje „Wolfenbüttelio postilėje“. Joje po pamokslo, sakomo per Naujuosius metus (*ANT NAVIA META... WP 44a–49a*) ir aiškinančio ištrauką iš Evangelijos pagal Luką 2-ojo skyriaus (pateikiama tik Lk 2,21 pradžia¹⁵), eina pamokslas, skirtas Trijų Karalių dienai (*DENAN TRIVN ICHMINTinGV=//iun kurios ifch lena*

¹⁴ Apie jų sudarymo principus plačiau 4.2 skyriuje, taip pat Ambrazas, Aleknavičienė, Zinkevičius, LKK XXXIX, kur pateikiama ir konkordancijų pavyzdžių.

¹⁵ Šioje Postilėje visos perikopės nededamos; kiekvieno pamokslo antraštėje nurodoma evangelija ir atitinkamas jos skyrius, o prieš pamokslą parašomas tik pirmasis sakinytis ar jo pradžia ir dedamas sutrumpinimo ženklas.

trimis karelu=//mis wadinna... WP 49a–55) ir aiškinantis ištrauką iš Evangelijos pagal Matą 2-ojo skyriaus (pateikiama taip pat tik Mt 2,1 pradžia). Vilento EE Naujų metų pamaldoms (*IN DIE CIRCVMCISIONIS // Domini*) numatyta ištrauka iš Pauliaus laiško Titui (Tit 2,11–15) ir taip pat kaip ir WP vienas versetas iš Evangelijos pagal Luką 2-ojo skyriaus (Lk 2,21), o po jos iškart eina Trijų Karalių dienai (*IN DIE EPIPHANIÆ*) skirtos ištraukos iš Senojo Testamento Izajo pranašystės (Iz 60,1–6) ir Evangelijos pagal Matą 2-ojo skyriaus (Mt 2,1–12). Bretkūnas savo Postilėje tarp šioms šventėms skirtų perikopių bei pamokslų ir įterpia ištrauką iš Evangelijos pagal Matą 3-ojo skyriaus (Mt 3,13–17).

2.2. Priežastys, dėl kurių Bretkūnas įdėjo šią ištrauką, galėtų būti bent trys: 1) jis naudojo tokia postilė, kurioje Mt 3,13–17 buvo; 2) Mt 3,13–17 buvo numatyta keičiant Prūsijos Kunigaikštystėje perikopių tvarką; 3) ją pridėjo savo nuožiūra.

2.2.1. Išsiaiškinti pirmąją priežastį nežinant, kokiomis postilėmis sudarytojas rėmėsi rengdamas savąją, nėra paprasta. Kol kas tik žinome, iš kurių postilių jis savo pamokslų tiesiogiai nevertė: Guido M i c h e l i n i (1995, 249–50) lygino šią Bretkūno knygą su garsiu XVI a. protestantų teologų tokio tipo darbais ir nustatė, kad pamokslai nėra versti iš šių postilių: Brentijaus (1554), Corvino (1540), Hemmingijaus (1561), Melanchthono (1601) ir Seehoferio (1539)¹⁶. Nors Bretkūno darbų sąrašė, kurį Prūsijos kunigaikščio tarėjai pridėjo prie savo 1589 10 14 laiško, minima, kad Corvino Postilę jis buvo išvertęs iš lotynų kalbos dar prieš 1589 m., tik ji nebuvo išspausdinta, o rankraštis dingo (F a l k e n h a h n, 1941, 109–110; B i r ž i š k a I 1960, 165), tačiau nei 1540 m. lotyniškoje, nei 1545 m. vokiškoje Corvino postilėse sekmadieniui tarp Naujų metų ir Trijų Karalių nėra numatyta jokių ištraukų iš Šventojo Rašto nei jas komentuojančių pamokslų. Šio sekmadienio nėra ir lotyniškose 1539 m. Seehoferio, 1554 m. Brentijaus, 1562 m. Hemmingijaus ir vokiškose 1544 m. Liuterio bei Spangenbergo postilėse¹⁷. Šiuose pamokslų rinkiniuose, kaip ir EE bei WP, po Naujų metų iškart eina Trijų Karalių šventė. Tačiau Spangenbergo Postilėje Mt 3,13–17 vis dėlto yra, bet paskutiniame skyriuje „Auflegung der Epifteln und Evangelien an den vornehmsten Festen...“, kur papildomai sudėtos įvairioms šventėms skirtos evangelijos. WP ši perikopė (tiksliau, jos pradžia) kartu su pamokslu, parašytu sekant Spangenbergu, taip pat įdėta II dalies gale (285a). Mt 3,13–17 pateikiama ir Liuterio „Hauspostille“ – prie antrojo pamokslo, numatyto Trijų Karalių dienai. Kitose čia minėtose postilėse ši ištrauka nepastebėta.

Įdomu tai, kad Mt 3,13–17, kaip perikopė, nėra pažymėta ir Liuterio Naujojo Testamento 1546 m. leidime, kuris laikomas pagrindiniu Bretkūno viso Naujojo Testamento šaltiniu (R a n g e B B F 39–98), išskyrus tik iš lotynų kalbos verstą Evangeliją pagal Lu-

¹⁶ Michelini, 1995, 249: „[...] keine einfachen Übersetzungen anderer Quellen sind [...]“.

¹⁷ Šių postilių, išskyrus Liuterio „Hauspostille“, kopijos yra Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje; jas parūpino Guido Michelini.

ką. Šios perikopės nerandame ir pirmą kartą pagal evangelikų principus sudarytame Liuterio perikopių sąrašė, kuris buvo išspausdintas 1526 m. Wittenberge išleistame Naujajame Testamente (C o h r s, 1931, 536–544). Šis sąrašas vėliau visuotinai įsigalėjo ir būtent pagal jį buvo žymimos perikopės nuo 1539 iki 1546 m. leidžiamose Liuterio Biblijose. Tačiau radę Mt 3,13–17 garsių XVI a. protestantų darbuose, turime pagrindo manyti, jog Bretkūnas ją galėjo įdėti dėl to, kad rėmėsi tokiais šaltiniais, kuriuose ji buvo.

2.2.2. Patvirtinti arba paneigti antrąją priežastį neturint pagal Prūsijos Kunigaikštystėje nustatytą tvarką sudaryto perikopių sąrašo taip pat gana keblu. Iš vienos pastabos Postilės antrojoje dalyje galima suprasti, kad Prūsijos Kunigaikštystėje tuo metu buvo numatyta tam tikra perikopių tvarka ir kad ji buvo keista. Pamoksle, skirtame skaityti septintą sekmadienį po Šv. Trejybės, sakoma: *IRa tiefa fchoie Nedelioie isch senu dienu //fkaitama Bařniczoie Diowo / Euange= //lia kure ischrafcha Schwentas Markus //afchmame paguldime... Tadda fchoie Herczikiſteie Prufu inſtatita //efti / ſchita dabar iumus paſkaitita Euangelia kořna // meta ant ſchos nedeles ſakiti* BP II 298–299. Bretkūnas prieš šio sekmadienio pamokslą deda jau naujai „įstatytą“ ištrauką iš Evangelijos pagal Luką (Lk 7,36–50). Vilento EE septintam sekmadieniui po Šv. Trejybės įdėta dar Mk 8,1–9 (ji taip pat pažymėta ir BNT¹⁸). Taigi EE turėtų būti parengta iki pakeičiant tvarką, o BP ją jau pakeitus. Tai leistų spėti, kad ši tvarka galėjo būti keista tarp 1579 ir 1588 (šie metai paminėti Postilės pamoksle BP I 56) ar vėliausiai iki 1591 m. Tačiau jau 1568 m. paskelbtame „Kirchenordnung und ceremonien“¹⁹ (toliau – KO 1568), skyriuje apie šventes randame pastabą, kad nuo šiol septintą sekmadienį po Šv. Trejybės kasmet turi būti skaitoma ir aiškinama ne Mk 8, o Lk 7 ir 1 Tim 1²⁰. Tai reikštų, kad Vilentas, nekeisdamas Mk 8,1–9 į Lk 7,36–50, šio nurodymo, duoto dar prieš 11 metų iki išleidžiant EE, nepaisė, o tuo tarpu Bretkūnas Postilėje į šį reikalavimą atsižvelgė. Šiame pačiame KO 1568 reikalaujama, kad pastoriai, švenčių dienomis aiškina mi Bibliją, nesirinktų ištraukų kaip jiems patinka, bet kaip potvarkiais nustatyta (S e h l i n g IV 1911, 86). Laikytis potvarkių buvo reikalaujama gana griežtai. Tai liudija 8-ajame ir 9-ajame dešimtmetyje įvairias parapijas tikrinusių vizitatorių nutarimai – juose primygtinai liepiama švęsti naujajame KO 1568 nurodytas šventes ir ne bet kaip, o pagal bažnytinės vadovybės numatytą tvarką (Z i e g e r, 1967, 104). Dėl to būtų pagrindo manyti, jog Bretkūnas apskritai nustatytos perikopių tvarkos laikėsi. Kad ši perikopė galėjo būti numatyta, rodytų ir jos pažymėjimas Naujojo Testamento vertime: čia raudonu brūkšniu pabraukta

¹⁸ Iš to R a n g e (BBF 1992, 33–34) daro išvadą, kad perikopės BNT žymėtos prieš sudarant Postilę.

¹⁹ „Kirchenordnung und ceremonien, wie es in ubung gottes worts und reichung der hochwirdigen sacrament in den kirchen des herzogthums Preussen sol gehalten werden“, 1568, Königsberg. Perspausdinta: Emil Sehling „Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts“. B. 4. 1911, Leipzig.

²⁰ „Das evangelium Mariä Magdalena Luc. 7 soll ordinarie und hinfort jährlich Dominica septima nach Trinitatis gelesen und gepredigt werden sammt der epistel 1. Tim. 1 [...] weil das ander evangelium, Marc. 8, von den sieben brotten, so viel das argument belangt, doch jehrlich in mitfasten gehandelt wird.“ (Sehling IV 1911, 87).

13 verseto pradžia ir 17 verseto pabaiga, o paraštėje parašyta *Euan. Dom: p. Circum=//cifion. Chri[fti]*. Be to, šiam sekmadieniui BNT yra pažymėta ir dar viena ištrauka, ji taip pat iš Evangelijos pagal Matą: prie Mt 2,13 pabraukta perikopės pradžia, po Mt 2,23 pabaiga, o paraštėje irgi parašyta *Euang. Dom. poft //Circumcifion. Chri[fti]*²¹. Tačiau vis dėlto daug naujovių į Evangelikų liuteronų Bažnyčią įnešusioje ir šiek tiek perikopių tvarką keitusioje KO 1568 nei viena, nei kita ištrauka nėra minima.

2.2.3. Svarstant trečiąją galimybę, kad Mt 3,13–17 Bretkūnas pridėjo pats, vertėtų atkreipti dėmesį pirmiausia į tai, kad ne kiekvienais metais pasitaiko sekmadienis tarp Naujųjų metų ir Trijų Karalių: tarkim, jo nebūna tais metais, kai sausio 1 d. yra sekmadienis, pirmadienis ir antradienis. Galbūt dėl to šiai dienai jokia perikopė nebuvo numatyta²². Todėl labai tikėtina, kad Bretkūnas šioje vietoje ją pridėjo savo nuožiūra. Viena iš paskatų galėtų būti ypatingas Mt 3,13–17 prasminis ryšys su prieš tai einančia Lk 2,21, pasakojančia apie lietuviams neįprastą krikšto būdą – apipjaustymą. Tuo tarpu Mt 3,13–17 kalbama apie krikštą vandeniui. Čia galėjo būti išnaudota proga paaiškinti vieną iš svarbiausių Liuterio pripažintų sakramentų, būtent krikštą, kurio įdiegimas lietuviams XVI a. vis dar buvo aktualus. Be to, dėl jo ne tik visoje Vakarų Europoje, bet ir Prūsijos Kunigaikštystėje bei Lietuvoje buvo kilę tiek daug ginčų.

Po šios ištraukos gana ilgame pamoksle aiškinama apie krikšto esmę ir svarbą („*Kas tikes //ir krikſchtitas bus / tas bus ilchganitas*“ BP I 141,17–18). Kaip ir dažname Bretkūno pamoksle, čia raginama mokytis to, kas visiems krikščionims privalu, šiuo atveju – gerbti krikštą: „*mes to nepeikim / nei //anam pakalbekim / kaip nekrikſczonis blufnida mi kal=//ba / bilodami / Bes ſauia wandens tieko gal ifchtaifiti*“ BP I 144, 2–4. Pamoksle kritiškai atsiliepiama ir apie tuo metu veikusius klaidatikius anabaptistus, nepritariančius mažų vaikų krikštui. XVI a. Lietuvoje ir Prūsijos Kunigaikštystėje krikštui, kaip kultūros reiškiniui, dar galutinai neišitvirtinus, jau prasidėjusios variacijos kėlė įtampą ir skatino Liuterio sekėjus užimti aktyvią poziciją. Norint modifikuoti senus papročius ir įdiegti naujus, pašalinti dėl to atsiradusius nenuoseklumus, reikėjo pastangų ir laiko²³.

---

²¹ Mt 2,13–23 yra ir EE (140–141), ir BP (I 102–104), tačiau ji skirta kitai dienai. EE ši perikopė išspausdinta antrajame knygos skyriuje „*Sekafi Euangelias // bei Epiftolas Schwentuju die= //nofu ſkaitomofias / Baſgniczofu // Chrikſczoniſchkofu.*“ ir kartu su ištrauka iš Apieškimio Jonui (Apr 14,1–5) numatyta Nekaltųjų bernelių dienai (*IN DIE INNOCENTVM // puerorum*), BP Mt 2,13–23 irgi turi būti skaitoma ir aiškinama *DIENOIE NEKALTVIV // Berneliu*. Tuo tarpu Liuterio 1526 m. išspausdintame perikopių sąrašė, taip pat ir 1546 m. Biblijoje ši perikopė, kaip ir Mt 3,13–17, nepažymėta (Cohrs, 1931, 536–544).

²² Nors, kita vertus, EE 133,13–16 yra viena nuoroda skaitytojui, ką reikėtų daryti, jei pasitaikytų dar vienas sekmadienis: tam papildomam sekmadieniui (konkečiai 27-ajam po Šv. Trejybės) reikėtų imti kitą evangeliją ir epistolą. Jos EE 133–135 čia pat ir pateikiamos kaip papildomos. Vadinas, rengiant liturginių skaitinių knygas tokie atvejai paprastai būdavo numatomi, tačiau šiuo atveju taip nepadaryta.

²³ XVI a. antroji pusė krikšto atžvilgiu dar laikytina periodu, kurį kultūros pokyčius tiriantys kultūrologai vadina „kultūriniu vėlavimu“, t. y. tuo laiko tarpu, kuris turi praeiti nuo naujovės pripažinimo iki jos integracijos (Murdock, 1993, 227).

Bretkūno aktyvumą skelbiant protestantiškas tikėjimo tiesas liudija ne tik čia išsakomas požiūris į krikštą, bet ir kitose Postilės vietose į trejybę, šventųjų garbinimą, taip pat ir tokių programinių religinių raštų kaip „Augustana Confessio“, „Schmalcaldicj Articulj“, „Paruum Corpus doctrinae Christianae Mathia Judicis“, „Corpusculum doctrinae Christianae Johannis Wigandj“ vertimas į lietuvių kalbą²⁴.

Todėl nenuostabu, kad ir šiam sekmadieniui Postilėje pasirinkta būtent ištrauka apie krikštą, o ne Mt 2,13–23, pasakojanti apie liepimą bėgti į Egiptą ir Erodo piktadarybes.

Žinoma, šiame straipsnyje nesiekama padaryti galutinės išvadės, dėl ko Bretkūnas pridėjo Mt 3,13–17. Čia greičiau tik pateikiamos galimos to pridėjimo versijos, kurias reikėtų toliau tikrinti ir jau tada priimti arba atmesti.

3. Ar BP ir BNT Mt 3,13–17 versta iš to paties šaltinio?

3.1. Lyginant Mt 3,13–17, esančią Postilėje, su ta pačia ištrauka BNT, matyti gana nemažai skirtumų. Tarp BP ir BNT šios perikopės tekstų yra ne vien rašybos, fonetikos bei morfologijos, bet ir paties teksto nesutapimų (apie juos išsamiau bus kalbama 4 skyriuje), todėl pirmiausia reikėtų pamėginti atsakyti į klausimą, ar tas pats yra pagrindinis abiejų perikopių vertimo šaltinis.

3.2. Evangeliją pagal Matą Bretkūnas vertė iš Liuterio Naujojo Testamento 1546 m. leidimo (toliau – LB) ar juo sekusių vėlesniųjų, retkarčiais pasižiūrėdamas ir į lotyniškąją Vulgatą (toliau – V) bei graikiškąjį Naujajį Testamentą (toliau – G)²⁵. Ją pradėjo versti 1580 m. gegužės 11 dieną, baigė tą pačių metų gegužės 16 dieną (taigi išvertė, galima sakyti, vienu prisėdimu – per 6 dienas).

3.3. Nustatyti, ar ir ši Postilės perikopė, kaip ir visa BNT Evangelija pagal Matą, versta iš to paties originalo, gali padėti tos BP perikopės vietos, kurios sutampa su atitinkamomis BNT ir LB vietomis, bet skiriasi nuo kitų galimų šaltinių – lotyniškosios Vulgatos ir graikiškojo Naujojo Testamento²⁶.

3.3.1. Daryti prielaidą, kad ir BP (kaip ir BNT) Mt 3,13–17 pagrindinis šaltinis yra LB, skatina jau pirmojo šios perikopės sakinio Mt 3,13 pradžia ir jo šalutinio dėmens žodžių tvarka, atitinkanti BNT ir LB, bet besiskirianti nuo V ir G:

---

²⁴ Šie Bretkūno vertimai nebuvo išspausdinti, rankraščiai neišlikę. Jie yra žinomi tik iš jo darbų sąrašo, kurį Prūsijos kunigaikščio tarėjai buvo pridėję prie savo 1589 10 14 laiško (Falkenhahn, 1941, 109–110; Biržiška I 1960, 165).

²⁵ Apie tai plačiau Range BBF 76–115.

²⁶ Bretkūno perikopių tekstai šiame straipsnyje lyginami su Nestle-Aland „Novum Testamentum Graece et Latine“ (1994) pateikiamais teksta, remiantis kritiniu aparatu. Mt 3,13–17 yra palyginti trumpa, kad būtų galima nustatyti, kuriuo Vulgatos leidimu remtasi. Kai kurios vietos skiriasi tik nuo Wittenberge 1529 m. išleistos Vulgatos (toliau – Wi) ir atitinka kitus XVI a. lotyniškuosius leidimus – Erasmo (1527, toliau – E), Sixto (1590, toliau – Si) ir Stephano (1540, toliau – St). Verčiant šią BP ir BNT perikopę, Wi veikiausiai nesinaudota Mt 3,17: *Wi in quo mihi bene placitum est*; E, Si, St *in quo mihi complacui* – BP *Kureme elch mek//toliu*, BNT *Kureme //elch mekltuosiu*.

Mt 3,13	BP I 137,4–6	TV <u>c</u> zefu ateija Iefus ifch Galileos pas Iordana Ianop / idant <u>nog io</u> apfikrikfchtidintu.
	BNT 9r	Tū <u>c</u> ziefu ataijo Iefus ifch Ga= lileos pas Iordona <tais. iš Iordonop> Ianop, idant <u>nūg io</u> Krikfch= tą prijmtu.
	LB 23	<u>Zu der zeit</u> kam Jhefus aus Galilea an den Jordan zu Johanne, das er sich <u>von jm</u> teuffen lieffe.
	V	<u>Tunc</u> venit Iesus a Galilaea in Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur <u>ab eo</u> .
	G	<u>Τότε</u> παραγίνεται ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην πρὸς τὸν Ἰωάννην τοῦ βαπτισθῆναι <u>ὑπ’ αὐτοῦ</u> .

3.3.2. Gana akivaizdziai prielaida, kad būtent vokiškas Liuterio Biblijos vertimas, o ne Vulgata ar graikiškasis NT yra pagrindinis šios BP (kaip ir BNT) perikopės šaltinis, pavirtina šie Mt 3,16 sakiniai:

Mt 3,16	BP I 138,7–11	Ir Iefus pakrikfchtitas / toiaus ifch eija ifch wandens / ir Schitai / Dangus atfiwere ant ia / Ir <u>Ianas</u> <!!> regeia Dwafe Diewo / kaip Karweli nufilei= dencze / ir <u>ant io</u> atencze.
	BNT 9r	Ir kaip Iefus Krikfchtitas buwo, ifchkope toiaus ifch wandinio <tais. iš wandenio>. Ir fchitai, Dangus atfiwere ant io [aukfchtai io] Ir <u>Ianas</u> <!!> regeia Dwafę Diewo, kaip ir Karwelį nufsileiden= cze, ir <u>ant io</u> antenczią <tais. iš antenczą>.
	LB 23	VND da Jhefus getaufft war, fteig er bald her auff aus dem Waffer, Vnd fihe, da thet fich der Himel auff vber jm, Vnd Johannes <!!> fahe den geift Gottes, gleich als eine Taube her ab faren, vnd <u>vber jm</u> komen.
	V	Baptizatus autem Iesus, confestim ascendit de aqua; et ecce aperti sunt ei caeli, et <!!> vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam et venientem <u>super se</u> .
	G	βαπτισθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εὐθὺς ἀνέβη ἀπὸ τοῦ ὕδατος· καὶ ἰδοὺ ἠνεώχθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοί, καὶ <!!> εἶδεν τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερὰν καὶ ἐρχόμενον <u>ἐπ’ αὐτόν</u> .

Kas matė dvasią ir ant ko ji nusileido? Pagal lotynišką ir graikišką šaltinius Kristus, išbridęs iš vandens, pamatė dangų atsiveriantį ir dvasią kaip karvelį nusileidžiančią bei ant jo (t. y. ant savęs) užeinančią. Šiuose šaltiniuose Jonas čia iš viso neminimas. Tuo tarpu

Liuterio Biblijoje sakoma kiek kitaip: kai Kristus išlipo iš vandens, dangus atsivėrė virš jo ir būtent Jonas, o ne Kristus pamatė dvasią, kaip karvelį nusileidžiančią ir ant jo (t. y. Kristaus) užeinančią: *Johannes sahe den geift Gottes, gleich als eine Taube her ab faren, vnd vber jm komen*. Bretkūnas ir BP, ir BNT čia seka Liuteriu. Kadangi BNT toks vertimas yra pagrindiniame tekste, vadinasi, Liuterio versija pateikta verčiant iš karto, o ne taisant rankraštį. Įdomu čia tai, kad Postilėje šio verseto pradžia skiriasi nuo Liuterio Biblijos ir sutampa su Vulgata bei graikiškuoju NT (BNT sutampa su LB ir verseto pradžia ir pabaiga, žr. 4.1.3.). Tai rodytų, kad Bretkūnas, versdamas ar perrašydamas šį Postilės tekstą, buvo užmetęs akį ir į lotynišką ar graikišką šaltinį ir matė juose esančią versiją, tačiau sąmoningai pasirinko Liuterio variantą²⁷. Mums, žinoma, čia svarbiausia tai, kad šis skirtumas yra vienas iš faktų, paliudijančių vertimo šaltinį.

3.3.3. Atkreiptinas dėmesys į dar vieną šio verseto fragmentą, kuris ir BP, ir BNT išverstas pagal LB, o ne pagal lotynišką ir graikišką šaltinį. Kad būtų lengviau palyginti, jį pateikiame dar kartą:

Mt 3,16	BP I 138,8–9	ir Schitai / Dangus atfiwere <u>ant ia</u> /
	BNT 9r	Ir fchitai, Dangus atfiwere <u>ant io</u> <u>[aukschtai io]</u>
	LB 23	Vnd sihe, da thet sich der Himel auff <u>vber jm</u> ,
	V	et ecce aperti sunt <u>ei caeli</u> ,
	G	καὶ ἰδοὺ ἠνεώχθησαν <u>αὐτῶ</u> οἱ οὐρανοί,

BP *ant ia*, o BNT net du vertimo variantai *ant io* || [aukschtai io] atitinka LB *vber jm* ir gali būti atsiradę tik verčiant šį fragmentą iš LB.

3.3.4. Dar vieną faktą, rodantį pagrindiniu vertimo šaltiniu esant Liuterio NT, randame paskutiniame šios perikopės versete Mt 3,17. Į tai orientuoja BP ir LB sutampančios veiksmoždžio formos:

Mt 3,17	BP I 138,11–12	Ir fchitai / bal= fas ifch Dangaus <u>biloia</u>
	BNT 9r	Ir fchitai, < <i>pabr. greta paraš. weifdek</i> > Balfas ifch Dangaus <u>biloio</u>
	LB 23	Vnd sihe, eine ftimme vom Himel her ab <u>fprach</u>
	V	Et ecce vox de caelis <u>dicens</u>
	G	καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν <u>λέγουσα</u>

V ir G čia vartojamas esamojo laiko veikiamasis dalyvis (lo. *dicens*, gr. λέγουσα), o abiejose Bretkūno sintagmose veiksmoždžio *byloti* būtojo kartinio laiko vienaskaitos 3a. forma, atitinkanti LB imperfektą *fprach*.

²⁷ Mintis, kad būtent Jonas matė dvasią, išsakyta LB Jn 1,32: *VNd Johannes zeugete, vnd fprach, Ich sahe das der feift er ab fuhr wie eine Taube, vom himel, vnd bleib auff jm*; taip pat ir atitinkamoje Vulgatos bei graikiškojo NT vietoje.

3.4. Taigi tos šios perikopės vietos, kurias versdamas Liuteris yra nutolęs nuo lotyniškojo ir graikiškojo šaltinių, o Bretkūnas jas BP (ir BNT) išvertęs pagal Liuterį, ir leidžia teigti, kad pagrindinis Mt 3,13–17 originalas yra Liuterio 1546 m. Naujasis Testamentas ar juo sekę vėlesnieji.

3.5. Ar yra požymių, kad BP būtų remtasi ir ankstesniais LB leidimais? Mt 3,13–17 tekste nuo 1522 iki 1546 m. išėjusiose Liuterio Biblijose yra padaryta šiek tiek pakeitimų, tačiau tokių, kurie padėtų atpažinti, ar Bretkūnas naudojosi ankstesniais leidimais, tėra tik vienas kitas. Vienas iš jų galėtų rodyti atvirkščiai, t. y., kad naudotasi ne ankstesniaisiais, o būtent 1546 m. leidimu. Antai nuo 1522 (I) iki 1544 m. išleistose Liuterio Biblijose Mt 3,15 prasidėdavo taip: *Jhesus aber antwortt vnd sprach*, o 1545–1546 m. LB šis sakinytis yra papildytas prielinksnine konstrukcija *zu ihm: Jhesus aber antwortet, vnd sprach zu ihm*. BP ir BNT ši vieta išversta atsižvelgiant į minėtą pataisą: *A Iesus atlake / ir biloia // iam* BP I 138,3–4; *Bet* <pabr., greta paraš. *O*> *Iesus atlake, // bilodams iapi* <tais. iš *iampi*> BNT 9r. Vadinas, šis sakinytis galėtų patvirtinti, kad Mt 3,13–17 ir Postilėje, ir BNT versta ne iš ankstesniųjų, o iš 1546 m. Liuterio NT leidimo, bet, žinoma, tik tuo atveju, jei verčiant čia Bretkūno nepasižiūrėta į lotyniškąjį ir graikiškąjį originalą: V Mt 3,15: *Respondens autem Iesus dixit ei*; G Mt 3,15: *ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν πρὸς αὐτόν*. 1546 m. LB leidimą atitinka taip pat ir BP (bei BNT) Mt 3,13–17 teksto suskirstymas į sakinius ir nuo to priklausantis didžiųjų raidžių rašymas.

3.6. Kai kurios šios perikopės vietos Postilėje yra dar artimesnės Liuterio 1546 m. Biblijai nei atitinkamos BNT vietos. Tačiau joje yra ir keletas pavyzdžių, liudijančių, kad Bretkūnas naudojosi ir Vulgata ar graikišku Naujuoju Testamentu. Ir vieni, ir kiti atvejai bus aptarti tolesniame skyriuje (4.1.1–4.1.5) kalbant apie BP ir BNT perikopių skirtumus, susijusius su originalais.

4. Skirtumai tarp BP ir BNT Mt 3,13–17

4.1. Nors pagrindinis Mt 3,13–17, esančios BP, ir atitinkamo teksto BNT vertimo šaltinis tas pats, tačiau skirtumų tarp jų yra palyginti daug – ne mažiau kaip 40, o jei skirtumais laikysime ir BNT kampiniuose skliaustuose pateiktus variantus (tokių yra 3), ir variantus, parašytus greta pabrauktų žodžių (taip pat 3), tai skirtumų priskaičiuosime arti 50. Jų kiekį galime palyginti su skaičiumi skirtumų, randamų tarp kitos Bretkūno pridėtos perikopės – „Kosanies“ ir jai artimiausio teksto, esančio Viento „Enchiridione“, „Sacramentas Altoriaus...“ skyriuje. Tarp šių tekstų tėra 23 skirtumai, ir daugiausia rašybos²⁸. Tik vieną kartą čia nesutampa žodžių tvarka ir skyryba, nėra nė vieno žodžių rašymo didžiąja raide skirtumo, nepridėta ir nepraleista žodžių. Šie tekstai skiriasi vienas nuo kito gerokai mažiau nei

---

²⁸ Jų skaičių didina 3 aiškios BP korektūros klaidos. Plačiau apie šių tekstų skirtumų pobūdį ir apie požymius, rodančius, kad Bretkūnas nevertė šio teksto iš naujo, o jau naudojosi Viento anksčiau išverstu ir „Enchiridione“ išspausdintu tekstu, žr. Aleknavičienė, LKK XXXIX 4.1–4.10.

Postilėje išspausdinta Mt 3,13–17 nuo atitinkamos ištraukos BNT rankraštyje. Susidaro įspūdis, kad į Postilę dedama Mt 3,13–17 galėjo būti versta iš naujo, kitaip sakant, kad tai yra naujas vertimas, o ne nauja ankstesniojo vertimo redakcija. Norint tuo įsitikinti, reikia apžvelgti šiuose tekstuose randamus skirtumus, palyginti juos su bendromis Postilės ir BNT Evangelijos pagal Matą kalbos ypatybėmis ir mėginti nustatyti jų priežastį.

4.2. Visi skirtumai, išskyrus skyrybos, pateikiami 1 lentelėje iš eilės, pagal versetus. Lyginant šią BP perikopę su BNT perikope, žiūrėta ne tik paskutinės BNT redakcijos, t. y. lyginta ne tik su tais BNT žodžiais ar žodžių junginiais, kurie palikti tekste po paskutinio paties vertėjo ar korektorių peržiūrėjimo, bet atsižvelgta ir į taisymus. Pabraukti žodžiai nelaikomi išbrauktais, į greta jų parašytus žiūrima kaip į variantus. Lentelėje surašyti ir katrame iš tekstų pridėti ar praleisti žodžiai. Skirtumais nelaikomas skirtingas nosinių balsių rašymas, jei BP jos rašomos rašmenimis *a, e, i, u*, o BNT – *ā, ē, ī, ū*, tačiau skirtumu laikomas nosinio dvibalsio *en* rašymas vietoj nosinio balsio *e*: *manēsp* BP I 138,3 ir *manenſp* BNT 9r.

1 l e n t e l ė

	BP I	BNT 9r
Mt 3,13	TV 137,4 czefu 137,4 ateija 137,4 pas Iordana 137,5 nog 2x 137,5; 138,2 apfikrikfchtidintu 137,6	Tū cziefu ataijo pas Iordona <tais. iš Iordonop> nūg 2x Krikfch= ta prijmtu
Mt 3,14	Bet 137,6 ginefi 137,6 Eſch geraus priſiwalau 138,1 bucziau Krikfchtitas 138,2 bei 138,2 manēsp 138,3	Bet <pabr., greta paraš. O> gine iam tatai [draude] Priſiwalau Krikfchtitas bucziau o manenſp
Mt 3,15	A 138,3 ir biloia 138,3 iam 138,4 Teipo 138,4 mums 138,5 wiffa 138,5 teifibe 138,5 — 138,5 Tadda 138,5	Bet <pabr., greta paraš. O> bilodams iapi <tais. iš iampi> Schitaipo mumus wifsa Tei= fibe [pilnawoti] Tada

Mt 3,16	Ir Iefus pakrikfchtitas / 138,7 toiaus ifch eija 138,7–8 wandens 138,8 ir 138,8 Schitai 138,8 ia 138,9 — 138,9 — 138,10 nufilei= dencze 138,10–11 atencze 138,11	Ir kaip Iefus Krikfchtitas buwo, ifchkope toiaus wandinio <tais. iš wandenio> Ir fchitai io [aukfchtai io] ir nuf[sileiden= cze antenczja <tais. iš antencza>
Mt 3,17	fchitai 138,11 bal= fas 138,11–12 biloia 138,12 ira 138,12 mek= ftofiu 138,13–14	fchitai <pabr., greta priraš. weifdek> Balfas biloio — <ira išbr.> mekftuosiu <tais. iš mekftuos>

Kad būtų patogiau apžvelgti, toliau šie BP ir BNT perikopės skirtumai skirstomi į 2 grupes: 1) su originalais susiję ir 2) su originalais nesusiję skirtumai.

4.1. Su originalais susiję BP ir BNT Mt 3,13–17 skirtumai

4.1.1. Kaip parodyta aukščiau (3 skyriuje), ši Postilės ištrauka versta iš to paties pagrindinio šaltinio kaip ir BNT Evangelija pagal Matą, t. y. iš Liuterio Biblijos (1546). Keletas skirtumų tarp Mt 3,13–17, esančios BP ir BNT rankraštyje, yra atsiradę dėl to, kad Postilėje Liuteriu sekama dar labiau nei BNT.

4.1.2. Štai pora BP fragmentų iš Mt 3,14 ir Mt 3,15, kurie artimesni LB nei atitinkamos BNT vietos:

Mt 3,14	BP I 138,1–2	<u>Efch geraus prifiwalau</u> / idant nog tawes bucziaw Krikfchtitas
	BNT 9r	<u>Prifsiwalau</u> , idant efch nūg tawes Krikfchtitas bucziaw
	LB 23	<u>Ich bedarff wol</u> , das ich von dir getaufft werde
	V	<u>Ego a te debeo baptizari</u>
	G	<u>ἐγὼ χρείαν ἔχω</u> ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι
Mt 3,15	BP I 138,3–4	A Iefus atfake / <u>ir biloia</u> iam
	BNT 9r	O Iefus atfake, <u>bilodams iapi</u> <tais. iš iampi>
	LB 23	Jhesus aber antwortet, <u>und sprach</u> zu jm
	V	Respondens autem Iesus <u>dixit</u> ei
	G	ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς <u>εἶπεν</u> πρὸς αὐτόν

Šios BNT vietos nuo LB skiriasi dėl to, kad Bretkūnas versdamas čia labiau prisilaikė lotyniško ar graikiško, o ne vokiško originalo, ypač Mt 3,14. Tuo tarpu Postilėje ir vienu, ir kitu atveju čia versta iš LB (Mt 3,14: *Elch geraus prifiwalau – Ich bedarff wol*; Mt 3,15: *ir biloia – und sprach*) ar bent verčiant labiau remtasi LB.

4.1.3. Nors šios BP perikopės panašumas į LB yra dar didesnis nei tos pačios BNT perikopės, tačiau vis dėlto yra vietų, kur BP nesutampa su LB (ir BNT, nes čia BNT atitinka LB), o sutampa su Vulgata ir graikiškuoju NT. Štai Mt 3,16 sakinio pradžia BNT išversta laikantis LB, o Postilėje – lotyniškojo ar graikiškojo originalų:

Mt 3,16	BP I 138,7–8	<u>Ir Iefus pakrikfchtitas</u> / toiaus ifch eija ifch wandens
	BNT 9r	<u>Ir kaip Iefus Krikfchtitas buwo</u> , ifchkope toiaus ifch wandinio <tais. iš wandenio>
	LB 23	<u>VND da Jhesus getaufft war</u> , fteig er bald her auff aus dem Waffer
	V	<u>Baptizatus autem Iesus</u> , confestim ascendit de aqua
	G	<u>βαπτισθεις δε ο Ιησοῦς</u> εὐθὺς ἀνέβη ἀπὸ τοῦ ὕδατος

Kaip buvo minėta aukščiau (3.3.2.), šis versetas ypatingas tuo, kad jo pabaiga išversta neabejotinai pagal Liuterio Bibliją, o štai pradžia – pagal Vulgatą ar graikiškąjį NT. Šiame sakinyje Postilėje ir BNT skiriasi ir žodžių tvarka. Versdamas šį BNT fragmentą Bretkūnas išlaiko vokiškojo šaltinio žodžių tvarką, o Postilėje čia, kaip ir sakinio pradžioje, seka lotynišku ir graikišku originalu:

Mt 3,16	BP I 138,7–8	<u>toiaus ifch eija ifch wandens</u>
	BNT 9r	<u>ifchkope toiaus ifch wandinio</u> <tais. iš wandenio>
	LB 23	<u>fteig er bald her auff aus dem Waffer</u>
	V	<u>confestim ascendit de aqua</u>
	G	<u>εὐθὺς ἀνέβη ἀπὸ τοῦ ὕδατος</u>

4.1.4. Postilėje nuo BNT bei LB skiriasi ir dar vieno Mt 3,14 sakinio žodžių tvarka (BNT čia irgi sekama LB):

Mt 3,14	BP I 138,1–2	Elch geraus prifiwalau / idant nog tawes <u>bucziaw Krikfchtitas</u>
	BNT 9r	Prifsiwalau, idant <u>elch nūg tawęs Krikfchtitas bucziau</u>
	LB 23	Ich bedarff wol, das <u>ich von dir getaufft werde</u>

Vulgata ir graikiškuoju NT šiuo atveju remtis negalime, nes lo. *baptizari*, o gr. βαπτισθῆναι lietuviškai sudėtinės veiksmazodžio nuosakos žodžių tvarkai jokios įtakos padaryti negalėjo. Žodžių tvarkos atžvilgiu šalutinis šio prijungiamojo sakinio dėmuo BNT išverstas tiksliai pagal LB, o BP kiek nutolstant nuo LB.

4.1.5. Yra keletas pavyzdžių, kur Bretkūnas Postilėje tarsi atitaiso verčiant atitinkamą BNT perikopę kai kur padarytus nukrypimus ar netikslumus, tik sunku pasakyti, kuriuo šaltiniu remiamasi, kadangi ir vokiškas, ir lotyniškas bei graikiškas šaltiniai čia paprastai sutampa.

4.1.5.1. Antai BNT Mt 3,14 paskutiniai sintagma išversta griežtai nesilaikant nei vokiško, nei lotyniško, nei graikiško originalų, o Postilėje atvirksčiai – verčiama pažodžiui. Vietoj logikos požiūriu tinkamesnio priešpriešos jungtuko, kuris parašytas BNT, Postilėje pavartotas sujungiamasis, kadangi priešprieša aiškiai neatspindima nė viename iš originalų:

Mt 3,14	BP I 138,1–3	Efch geraus prifiwalau / idant nog tawes bucziaw Krikfchtitas / <u>bei</u> tu ateifi manefp?
	BNT 9r	Prifsiwalau, idant efch nūg tawes Krikfchtitas bucziaw, <u>o</u> tu ateifi manenf?
	LB 23	Ich bedarff wol, das ich von dir getaufft werde, <u>und</u> du komeft zu mir?
	V	Ego a te debeo baptizari, <u>et</u> tu venis ad me?
	G	ἐγὼ χρειάν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, <u>καὶ</u> σὺ ἔρχῃ πρός με;

4.1.5.2. BNT Mt 3,13 sakinio pabaigą Bretkūnas yra išvertęs gana laisvai ir taip pat nutolęs nuo visų čia minimų šaltinių. Tuo tarpu Postilėje jo vertimas jau tikslesnis:

Mt 3,13	BP I 137,4–6	ateija Iefus ifch Galileos pas Iordana Ianop / idant nog io <u>apfikrikfchtidintu</u>
	BNT 9r	ataijo Iefus ifch Ga= lileos pas Iordoną <tais. iš Iordono> Ianop, idant nūg io <u>Krikfch= ta prijmtu</u>
	LB 23	kam Jhefus aus Galilea an den Jordan zu Johanne, das er sich von jm <u>teuffen liesse</u>
	V	venit Iesus a Galilaea in Iordanem ad Ioannem, ut <u>baptizaretur</u> ab eo
	G	παραγίνεται ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην πρὸς τὸν Ἰωάννην τοῦ <u>βαπτισθῆναι</u> ὑπ' αὐτοῦ

BP Mt 3,13 matome pavartotą parūpinamojo veiksmožodžio tariamosios nuosakos vienaskaitos 3a. formą *apfikrikfchtidintu*, kuri atitinka LB *teuffen liesse*, o štai BNT randame daiktavardžio galininką su tariamosios nuosakos vienaskaitos 3a. veiksmožodžiu *Krikfch=ta prijmtu*, nors vokiškame šaltinyje panašios konstrukcijos nėra. Čia nesiremta nei Vulgata (lo. *baptizaretur*), nei graikišku NT (gr. βαπτισθῆναι). BNT jau ir prieš šią perikopę einančiame (perikopėms nei BP, nei BNT nepriklausančiame) Mt 3,6 Liuterio *liessen sich teuffen* Bretkūnas verčia *dawes krikfchtiti* [*ir prieme Krikfchta*]. Vulgatoje šioje vietoje

yra *baptizabantur*, graikiškame tekste ἐβαπτίζοντο. BNT Mt 3,6 žodžių junginį *prieme Krikščta* Bretkūnas pateikia dar tik kaip galimą variantą (kampiniuose skliaustuose), o Mt 3,13 parašo jau kaip pagrindinį ir vienintelį.

Į BNT *Krikšč=//tą prijmtų* ir *prieme Krikščta* panašų žodžių junginį paprastai randame giesmėse apie krikštą. Pirmą kartą tokia giesmė, pavadinta „*Giesmė ducha // wna / ape mufu S. Chrik // Ichta fuguldita nūg // D. Mart: Luthera. // Chrift vnfer Herr zum // Jordan kam.*“ yra išspausdinta Martyno Mažvydo knygelėje „Forma Chrikstima“ (1559, 37–42; toliau – MŽF)²⁹, vėliau tokiu pat pavadinimu perspausdinta ir jo giesmyno „Gesmes Chriksczoniskas“ I dalyje (1566, 231–236, toliau – MŽGK I), kurią Karaliaučiuje išleido jau Vilentas. Minėtas žodžių junginys yra pirmojo posmo antroje eilutėje:

MŽF 37(129),7–10

CHriftus Iordanop ateiha:
Priéme chrikščta nūg Iana:
 Kaip io Tewas noreiha:
 Pildidams sawa vreda:

MŽGK I 231,7–10

CHriftus Iordanop ateiha /
Priéme chrikščta nūg Iana /
 Kaip io Tewas noreiha /
 Pildidams sawa vreda /

Ši Liuterio giesmė perspausdinama ir 1589 m. išėjusiose Bretkūno „Giesmėse Duchau-nose“ (23–25, toliau – BGD), taip pat ir vėlesniuose giesmių rinkiniuose – Lozorius Zengš-toko, Danieliaus Kleino, Jono Rikovijaus ir kituose. Bretkūno giesmyne ji teturi vokišką pavadinimą „*Chrift vnfer Herr zum Jordan kam.*“, spausdinama jau ne strofomis ir be natų, tačiau pati giesmė, išskyrus rašybą ir keletą morfologijos dalykų, labiau netaisyta³⁰, tik antroji ir trečioji eilutės sukeistos vietomis – taip kaip yra vokiškoje Liuterio giesmėje „*Chrift unfer Herr zum Jordan kam*“:

BGD 23,15–17

CHriftus Iordanop ateija / Kaip io Tie=
 was noreia / Prieme krikščta nug Ia=
 na / Pildidams sawa vreda

LL³¹

Chrift unfer HErr zum Jordan kam
 nach feines Vater willen,
 Von S. Johans die Tauffe nam,
 Sein werck und ampt zurfüllen.

²⁹ Dainoros Pociūtės (1995, 153) sudarytame XVI–XVII a. Prūsų Lietuvos bažnytinių giesmių sąrašė kaip pirmasis šios giesmės šaltinis nurodytos Mažvydo „Gesmes Chriksczoniskas“ I d., išleistos 1566. San-trumpa *Vert?* rodytų, kad tikrasis vertėjas nežinomas. Giesmyne autorius iš tikrųjų nėra nurodytas, be to, jis išleistas jau po Mažvydo mirties kito autoriaus, tačiau „Forma Chrikstima“ versta Mažvydo ir čia įdėta gies-mė galbūt gali būti laikoma Mažvydo vertimu.

³⁰ Joje net išlaikoma Mažvydo vartojama, bet Bretkūno Postilei nebūdinga (nerasta nė karto) forma *řm ũ* BGD 24,23 ir *řmo* BGD 23,23. Mažvydo raštuose *řm ũ* pavartota 7x, *řmu* 1x (Urbas, 1996, 441).

³¹ Liuterio giesmė (LL) cituojama iš: Martin Luther, Werke. Kritische Gesamtausgabe, XXXV, Wei-mar, 1923, 468.

Mažvydo „Formoje Chrikstima“ ir jo giesmyno pirmojoje dalyje išspausdintos giesmės antroje eilutėje esantis žodžių junginys *Prieme chrikſhta*³², o Bretkūno giesmyne trečioje eilutėje *Prieme krikſhta* atitinka Liuterio giesmėje esantį *die Tauffe nam*. Kadangi ši giesmė jau nuo 1559 m. spausdinama įvairiuose leidiniuose, ji, be abejonės, buvo giedama bažnyčiose. Pirmosios šios giesmės eilutės galėjo būti mokėtos mintinai ir paskatinti Bretkūną verčiant Naująjį Testamentą nutolti nuo Liuterio Biblijos. Tačiau nors LB Mt 3,13 *teuffen lielle* Bretkūnas NT išverčia *Krikſch=//tą prijmtu*, Postilėje jis nesiremia ankstesniu savo vertimu, bet grįžta prie pagrindinių šaltinių ir pateikia juos atitinkantį vertimą.

O štai šią Evangelijos pagal Matą ištrauką aiškinančiame Postilės pamoksle junginys *priimti krikštą* pavartotas jau 9 kartus (*Kū czielsu Kristus krikſhta nūg //Iano prieme* BP I 139,22–23; *Noreia Ponas Kristus krikſhta //prijmti nūg Iano* BP I 144,5–6; *galetumbim tikioti io //Sunu muſu delei Krikſhta priemūi* BP I 147,19–20 ir pan.), o visoje Postilėje 18 kartų ir, beje, tik pamoksluose. Parūpinamasis veiksmažodis *apsikrikštydinti* retesnis (8x), jis vartojamas irgi pamoksluose, išskyrus tik minėtą vietą Mt 3,13: *nūg Iano apſikrikſchtidi=//na* BP I 255,5–6; *apſikrikſchtidin* BP I 208,24; *apſikrikſchtidinti* BP I 139,24–25 (3x). Atitinkamas neparūpinamasis veiksmažodis *apsikrikštyti* pavartotas 3 kartus: *apſikrikſchtiti* BP II 402,20 *apſikrikſchtindamies* BP I 95,8, *apſikrikſchtis* BP I 411,26#³³. Vadinasi, žodžių junginys *priimti krikštą* tuo metu jau buvo Bretkūno aktyviojoje vartosenoje – jį veikiausiai įtvirtino ankstesni giesmių vertimai iš vokiečių kalbos.

4.1.5.3. Nė nuo vieno iš šaltinių Postilėje, skirtingai nei BNT, nenukrypstama ir verčiant Mt 3,17 pradžia. BP šioje vietoje skiriasi nuo BNT tuo, kad pastarajame išbraukta tarinio jungtis *ira*, nors visuose šaltiniuose – LB, V ir G randame jos atitikmenį. Šis žodis čia nėra būtinas, greičiau jau atvirksčiai – jį praleidus, padidėtų sakinio įtaigumas, – tačiau Postilėje jo neatsisakoma:

Mt 3,17	BP I 138,12–13	Schitai <u>ira</u> mana mielas Sunus
	BNT 9r	Schitai <ira išbrauktas> mana mielas Sunus
	LB 23	Dis iſt mein Lieber Son
	V	Hic <u>est</u> Filius meus dilectus
	G	οὗτός <u>ἐστιν</u> ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός

Taigi ir vienu, ir kitu, ir trečiu atveju pamokslų rinkinyje šią perikopę Bretkūnas išverčia tiksliau nei BNT, tik sunku pasakyti, kuriuo originalu iš tikrųjų remiasi. Aišku viena,

³² Mažvydas šį junginį yra pavartojęs 7 kartus (skaičiuota pagal: Urbas, 1996, 198), visi pavyzdžiai vien tik giesmių tekstuose.

³³ Apie krikštą pasakojančioje Lk 3,7 Vulfatos *baptizarentur* (gr. βαπτισθηται, LB *teuffen lielle*) Bretkūnas savo NT verčia *apſikrikſchtitule*, <tais. į *apſikrikſchtiditule*>, o Lk 3,12 lo. *baptizarentur* (gr. βαπτισθηται, LB *teuffen lielle*) – *butu apkrikſchtiti*; Mt 20,22 LB *teuffen lassen mit der Tauff* (lo. *Wi baptisate baptizari*) verčia *apſikrikſchdinti* <tais. į *Apſikrikſchtidinti*>, || *to Krikſchtijmu*.

Mažvydo „Formoje Chrikstima“ ir jo giesmyno pirmojoje dalyje išspausdintos giesmės antroje eilutėje esantis žodžių junginys *Priéme chrikfchta*³², o Bretkūno giesmyne trečioje eilutėje *Prieme krikfchta* atitinka Liuterio giesmėje esantį *die Tauffe nam*. Kadangi ši giesmė jau nuo 1559 m. spausdinama įvairiuose leidiniuose, ji, be abejonės, buvo giedama bažnyčiose. Pirmosios šios giesmės eilutės galėjo būti mokėtos mintinai ir paskatinti Bretkūną verčiant Naująjį Testamentą nutolti nuo Liuterio Biblijos. Tačiau nors LB Mt 3,13 *teuffen lielle* Bretkūnas NT išverčia *Krikfch=//tą prijmtu*, Postilėje jis nesiremia ankstesniu savo vertimu, bet grįžta prie pagrindinių šaltinių ir pateikia juos atitinkantį vertimą.

O štai šią Evangelijos pagal Matą ištrauką aiškinančiame Postilės pamoksle junginys *priimti krikštą* pavartotas jau 9 kartus (*Kū czielu Kristus krikfchta nūg //Iano prieme* BP I 139,22–23; *Noreia Ponas Kristus krikfchta //prijmti nūg Iano* BP I 144,5–6; *galetumbim tikioti io //Sunu mufu delei Krikfchta priemufi* BP I 147,19–20 ir pan.), o visoje Postilėje 18 kartų ir, beje, tik pamoksluose. Parūpinamasis veiksmožodis *apsikrikštydinti* retesnis (8x), jis vartojamas irgi pamoksluose, išskyrus tik minėtą vietą Mt 3,13: *nūg Iano aplikrikfchtidi=//na* BP I 255,5–6; *aplikrikfchtidin* BP I 208,24; *aplikrikfchtidinti* BP I 139,24–25 (3x). Atitinkamas neparūpinamasis veiksmožodis *apsikrikštyti* pavartotas 3 kartus: *aplikrikfchtiti* BP II 402,20 *aplikrikfchtindamies* BP I 95,8, *aplikrikfchtis* BP I 411,26#³³. Vadinasi, žodžių junginys *priimti krikštą* tuo metu jau buvo Bretkūno aktyviojoje vartosenoje – jį veikiausiai įtvirtino ankstesni giesmių vertimai iš vokiečių kalbos.

4.1.5.3. Nė nuo vieno iš šaltinių Postilėje, skirtingai nei BNT, nenukrypstama ir verčiant Mt 3,17 pradžia. BP šioje vietoje skiriasi nuo BNT tuo, kad pastarajame išbraukta tarinio jungtis *ira*, nors visuose šaltiniuose – LB, V ir G randame jos atitikmenį. Šis žodis čia nėra būtinas, greičiau jau atvirksčiai – jį praleidus, padidėtų sakinio įtaigumas, – tačiau Postilėje jo neatsisakoma:

Mt 3,17	BP I 138,12–13	Schitai <u>ira</u> mana mielas Sunus
	BNT 9r	Schitai <ira išbrauktas> mana mielas Sunus
	LB 23	Dis iſt mein Lieber Son
	V	Hic <u>est</u> Filius meus dilectus
	G	οὗτός <u>ἐστίν</u> ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός

Taigi ir vienu, ir kitu, ir trečiu atveju pamokslų rinkinyje šią perikopę Bretkūnas išverčia tiksliau nei BNT, tik sunku pasakyti, kuriuo originalu iš tikrųjų remiasi. Aišku viena,

³² Mažvydas ši junginį yra pavartojęs 7 kartus (skaičiuota pagal: Urbas, 1996, 198), visi pavyzdžiai vien tik giesmių tekstuose.

³³ Apie krikštą pasakojančioje Lk 3,7 Vulgatos *baptizarentur* (gr. βαπτισθη̅ναι, LB *teuffen lielle*) Bretkūnas savo NT verčia *aplikrikfchtitufe*, <tais. į *aplikrikfchtiditufe*>, o Lk 3,12 lo. *baptizarentur* (gr. βαπτισθη̅ναι, LB *teuffen lielle*) – *butu apkrikfchiti*; Mt 20,22 LB *teuffen lassen mit der Tauff* (lo. *Wi baptisate baptizari*) verčia *aplikrikfchdinti* <tais. į *aplikrikfchtidinti*>, || *to Krikfchtijmu*.

4.1.8. Čia aptarti BP ir tos pačios BNT perikopės skirtumai, kuriuos daugiausia lėmė rėmimasis skirtingais originalais, leidžia kelti prielaidą, kad rengiant Postilę Mt 3,13–17 galėjo būti versta iš naujo, o ne imta iš BNT. Nors pagrindinis BP ir BNT Mt 3,13–17 originalusis šaltinis yra Liuterio Biblija (1546), tačiau BP perikopė jai kai kur dar artimesnė nei BNT. Tačiau tos vietos, kur BP skiriasi nuo BNT ir LB, paprastai rodo, kad naudotasi ir Vulgata bei graikiškuoju Naujuoju Testamentu. Kai kurios čia paminėtos „smulkmenos“ (4.1.5.1; 4.1.5.3) liudija, kad Bretkūnas Postilės perikopę išvertė dar tiksliau, atsižvelgdamas į visus šaltinius ir tarsi atitaisydamas savo ankstesniame vertime padarytus nukrypimus. Yra keletas pavyzdžių, kur nuo BNT ir LB vis dėlto nutolstama ne dėl čia minimų šaltinių įtakos, pvz., Mt 3,14: *gineli LB ir bucziaw Krikschtitas*.

Kadangi su skirtingais šaltiniais susijusių teksto nesutapimų yra gana nemažai, be to, graikišku bei lotynišku šaltiniais BP ir BNT remiamasi skirtingose vietose, susidaro įspūdis, kad versdamas šią perikopę, Bretkūnas į savo ankstesnę vertimą galėjo būti net nepasižiūrėjęs.

4.2. Su originalais nesusiję BP ir BNT Mt 3,13–17 skirtumai

4.2.1. Ką rodo tiesiogiai su originalais nesusiję rašybos, fonetikos, morfologijos ir sintaksės skirtumai? Ar jie galėtų patvirtinti spėjimą, kad ši perikopė yra naujas vertimas?

Prie tokios išvados vis dėlto veda ne tik gausūs teksto nesutapimai, bet ir rašybos, fonetikos bei morfologijos skirtumai. Iš anksto reikia pasakyti, kad jie, kaip bebūtų keista, kai kur labiau orientuoja į Vilento „Euangelijų bei Epistolų“ bei „Enchiridiono“ nei į BNT Evangelijos pagal Matą kalbos ypatybes. Kadangi šios perikopės Vilento EE nėra, tiesioginės įtakos čia ieškoti neturėtume, tačiau kai kurie labiau vilentiški nei bretkūniški kalbos faktai verčia domėtis ir pačiais reiškiniiais, ir jų priežastimis. Aiškus daiktas, kad vienas kuris atskirai paimtas vilentiškas (ar labiau vilentiškas) kalbos faktas įrodomosios vertės neturėtų, tačiau jų pastebėta palyginti nemažai. Keletas jų jau gali atspindėti tam tikrą bendrą tendenciją, todėl prie jų bus sustota kiek ilgiau. Čia bus apžvelgiami, žinoma, tik svarbiausi dalykai, pradedant nuo rašybos ir fonetikos. Kad būtų akivaizdžiau matyti, kokios formos vartojamos Postilėje ir kaip jos pasiskirsto įvairiuose BP (kai kur ir EE bei E) teksto fragmentuose, skaičiai paprastai bus pateikiami lentelėse. Skaičiuojant naudotasi kompiuterinėmis BP, EE ir E žodžių formų konkordancijomis ir atvirkštiniais jų variantais³⁶. Lentelėse vartojami tie patys sutartiniai ženklai kaip ir konkordancijose, o formos iš pamokslų žymimos ženklu Ø. Jie paliekami ir metriko-

³⁵ Tačiau BNT Mt 3,16 esantis *schitai* yra paliktas, nors LB šioje vietoje yra taip pat *fihe*.

³⁶ Rengiant kompiuterinę Postilės žodžių formų konkordanciją atsižvelgta į tai, kad šią knygą sudaro versto ir pusiau originalaus teksto fragmentai, taip pat ir į tai, kad jų autorystė siejama su skirtingais vardais. Renkant kompiuteriu Postilės tekstą, perikopės ir tokiu pat šriftu išspausdintos jų ištraukos pamoksluose buvo pažymėtos specialiais ženklais, todėl konkordancijoje matyti, kurios žodžių formos yra iš BP perikopių,

se po cituojamų žodžių. Kad labiau išsiskirtų Postilėje pavartotos žodžio formos, lentelėse jos pabraukiamos.

Rašybos ir fonetikos skirtumai. 4.2.2. Pirmajame Mt 3,13–17 sakinyje į akis krinta skirtingai BP ir BNT rašomas žodis *čėsas*: BP jis yra be minkštumo ženkle *czefu*, o BNT – su minkštumo ženklu *cziefu*. Kaip šis žodis rašomas visoje Postilėje ir atskirai tose perikopėse, kurios yra ir Vilento EE (∇), taip pat Mt 3,13–17 (◇), „Passijose“ (#) bei pamoksluose (∅), matyti iš skaičių, pateikiamų šioje lentelėje. Kad būtų galima palyginti, šalia pateikiami skaičiai iš EE, E ir BNT Mt 1–28.

2 l e n t e l ė

	BP					EE	E	BNT
	∇	◇	#	∅	BP iš viso			
<i>czefas</i>	10	1	3 ³⁷	34	48	32 ³⁸	4 ³⁹	0
<i>cziefas</i>	11		5	131	147	20 ⁴⁰	3 ⁴¹	24

BNT Mt 1–28 vartojamas tik *cziefas*. BP *cziefas* beveik 10 kartų dažnesnis už *czefas*. Tačiau BP šioje perikopėje randame būtent tą retesniąją formą: instr. sg. *czefu*. Nerašyti šiame žodyje minkštumo ženkle labiau linkęs Vilentas: jo EE *czefas* (32x) yra 1,6 karto dažnesnis nei *cziefas* (20x), panašiai yra ir E: *czefas* 4x, *cziefas* 3x, taigi *czefas* čia daž-

esančių ir Vilento EE (jų metrikoje po eilutės numerio yra ženklas ∇), kurios iš „Kosanie“ (metrikoje raidė *k*), Mt 3,13–17 (ženklas ◇), maldų (raidė *m*) ir „Passijų“ (ženklas #). Žodžiai iš pamokslų yra be jokio ženkle. Tai leidžia atlikti gana patikimą statistinę analizę pagal žodžių ir jų formų pasiskirstymą tokios sudėtingos struktūros BP tekste. Nedidelė paklaida galima dėl korektūros klaidų, ypač žodžio pradžioje, kai dėl to žodis konkordancijoje patekęs prie kitos abėcėlės raidės, arba kai jis yra tapęs per klaidą BP drauge parašyto žodžio antruoju dėmeniu. Šią paklaidą padeda ištaisyti atvirkštinė žodžių formų konkordancija (parengta 1998 m.) Ji labai naudinga tiriant morfologijos ypatybes. Šiame straipsnyje bus remiamasi ir panašiu principu sudarytomis kompiuterinėmis Vilento „Euangelijų bei Epistolų“ ir „Enchiridiono“ žodžių formų konkordancijomis. EE konkordancijoje žodžiai iš tų perikopių, kurios yra ir BP, pažymėti ženklu ∞, iš „Passijų“ taip pat kaip ir BP ženkle #, o žodžiai iš tų perikopių, kurių nėra BP, yra be jokio ženkle. Lentelėse pastarųjų duomenys kai kur pateikiami lenktiniuose skliaustuose toje pačioje skiltyje kaip ir duomenys iš tų perikopių, kurios yra ir BP.

³⁷ Vienas iš jų *czefas* BP I 386,9#.

³⁸ Vilento EE šio žodžio šaknis rašoma ir su *ff*, tokių formų yra 15 (iš 32).

³⁹ Viena iš jų su *ff*: instr. sg. *czeffu* E 37,11.

⁴⁰ Su *ff* EE yra 8 formos (iš 20).

⁴¹ Viena iš jų su *ff*: instr. sg. *czieffu* E 44,6.

nesnis 1,3 karto. Vadinasi, forma be minkštumo ženkle labiau būdinga EE ir E nei BP. Čia reikėtų atkreipti dėmesį dar į tai, kad Bretkūnas, taisydamas savo NT, minkštumo ženklą prieš balses *e* ir *é* gana dažnai braukia, ypač po priebalsių *k*, *g*, *d*, kiek rečiau po *s* ir *l*: *Kielkefi*→*Kelkefi* Mt 2,13; *ufjmokies*→*ufjmokes* Mt 6,4; *gieras*→*gieras* Mt 1,19, Mt 7,17; *pagiend*→*pagend* Mt 5,13; *Todiel*→*Todel* Mt 5,23; 6,25; 7,24; 12,27; 14,7; *Apfiestuofius*→*Apfestuofius* Mt 4,24; *fietu*→*setu* Mt 13,14; *Dwafies*→*Dwafes* Mt 1,19; *pallieptos*→*palleptos* Mt 6,18. Tačiau žodyje *czielas* Evangelijoje pagal Matą jis neišbrauktas nė karto⁴².

4.2.3. Trys žodžiai nagrinėjamos Evangelijos ištraukose BP ir BNT skiriasi *l/ls* (2x), *ff/ls* rašymu. Skirtumas čia dvejopas: 1) įvardyje f. acc. sg. *wiffa* BP I 138,5 rašomos 2 ilgosios *ff*, o BNT – ilgoji ir trumpoji *ls*: *wifsa* BNT 9r; 2) sangražos dalelytė *-si-* BP perikopėje 2 kartus parašyta su viena *l*, o BNT su dviem: ilgąja ir trumpąja *ls*: *prifiwalau* BP I 138,1 – *Prifsiwalau* BNT 9r; *nufilei* = // *dencze* BP I 138,10–11 – *nulsileiden* = // *cze* BNT 9r.

1) Naujajame Testamente, kaip įprasta rankraščiuose (Range BBF 152), Bretkūnas paprastai rašo digrafą *ls*, o *ff* tarp balsių visai nevartoja, išskyrus tuos atvejus, kai žodis keliamas į kitą eilutę: tada viena *l* keliamą, kita paliekama (BBF 54, 73). Digrafas *ff*, nutolstant nuo Bretkūno rašybos principų, nuosekliai (su viena išimtimi) rašomas tik Evangelijos pagal Luką 4 skyriaus pirmoje dalyje: Lk 4,1–20, bet ji, sprendžiant iš daugelio rašysenos, grafinių bei fonetinių ypatybių, rašyta ne paties Bretkūno, o kito žmogaus, galbūt tik diktuojant Bretkūnui (Range BBF 144–158). Postilėje 2 ilgosios *ff* žodžio viduryje tarp balsių vartojamos gana dažnai, o štai digrafas *ls* nėra pavartotas jokioje pozicijoje – nei žodžio viduryje, nei gale, nors tuose šaltiniuose, kuriais remtasi sudarinėjant Postilę, t. y. Viento EE ir E, digrafas *ls* retkarčiais parašomas žodžio gale. Antai EE jį randame šiuose žodžiuose: *wifs* (44x), *tiels* (1x), fut. 3 pl. *ifchwifs* (1x), t. y. iš viso 46 kartus, o E – žodžiuose *wifs* (11x), *buls* (1x), *nels* (1x), t. y. iš viso 13 kartų. (EE ir E *ff* paprastai rašoma žodžio viduryje: *Neffibiiokite* EE 9,14, du. acc. *palliuntiniu* EE 1,19, acc. sg. *Dwaffe* E 21,21, *ijullu* E 40,4; labai retai *ff* pasitaiko ir gale: EE *wiff* (2x).

2) Antrasis skirtumas – dalelytės *-si-* rašymas su viena *l* arba su dviem *ff* resp. *ls*. Ši dalelytė veiksmažodžiuose ir veiksmažodiniuose daiktavardžiuose tarp priešdėlių *nu-* bei *pri-* ir šaknies Postilėje (taip pat EE bei E) rašoma ir su viena ilgąja *l*, ir su dviem *ff* (bet niekur, kaip minėta, su digrafu *ls* kaip BNT). Kuris rašymo variantas – su viena ar dviem – yra dažnesnis visoje BP ir atskirose jos struktūrinėse dalyse, taip pat EE ir BNT Mt 1–28, rodo ši lentelė:

⁴² Gal minkštumo ženklas po kai kurių priebalsių BNT braukiamas dėl Viento įtakos, nes EE yra nedaug *-gie-*, *-kie-* (Falkenhahn, 1941, 174)? Ar perikopėse minkštumo ženklą braukia būtent ten, kur nėra ir EE, būtų galima patikrinti palyginus EE ir BNT perikopes.

3 lentelė

-si-	BP					EE			BNT	
	∇	◇	m	#	∅	BP iš viso	∞	#	EE iš viso	Mt 1–28
nuffi-	25 ⁴³		1	33	148	207	0 (4)	13	17	(fs) 41 ⁴⁴
nũffi-						0	8 (14)	1	23	0
nufi-	16	1		1 ⁴⁵	60	79	0 (4)	0	4	1 ⁴⁶
nũfi-						0	19 (13)	0	32	0
priffi-	3 ⁴⁷			10 ⁴⁸	152	165	0	0	0	(fs) 11
prifi-	10	1		3	49	63	8 (3)	3	14	7

Apžvelgiant lentelėje pateiktus duomenis, galima pastebėti, kad sangražos dalelytė *-si-* tarp priešdėlio *nu-* ir šaknies su digrafu *ff* Postilėje parašyta 207 kartus, o su viena ilgąja *f* – tik 79 kartus, t. y. pastaroji vartojama 2,6 karto rečiau. Dalelytė *-si-*, einanti tarp priešdėlio *pri-* ir šaknies, su *ff* BP parašyta 165, o su *f* – tik 63 kartus, t. y. ši taip pat 2,6 karto retesnė. Bendras dalelytės *-ffi-* po šių priešdėlių skaičius BP 372x, o *-fi-* 139x, t. y. dalelytės *-fi-* pavartota 2,7 karto rečiau. BNT Mt 1–28 dalelytė *-fi-* taip pat reta: ji po priešdėlių *nu-* ir *pri-*⁴⁹ terasta 8 kartus, o *-fsi-* tokiose pat pozicijose 52 kartus, taigi *-fi-* rašoma 6,5 karto rečiau už *-fsi-*. Paradoksalu, tačiau Bretkūnas Postilės Mt 3,13–17 šią dalelytę 2 kartus parašo būtent su viena ilgąja *f*.

Kaip sangražos dalelytės *-si-* rašoma Vilento EE? Čia santykis kiek kitoks: dalelytė *-si-* su digrafu *ff* tarp priešdėlių *nu/nũ* ir šaknies iš viso randama 41 kartą, o su viena *f* – 36 kartus; tarp priešdėlio *pri-* ir šaknies *-ffi-* nerašoma visiškai, o *-fi-* – 14 kartų. Taigi bendras dalelytės *-ffi-* po šių priešdėlių skaičius EE yra 40, o *-fi-* – 50 kartų. Vadinasi, Vilentas EE, priešingai negu Bretkūnas, dalelytę *-si-* po minėtų priešdėlių su viena *f* rašo 1,25 karto dažniau nei su *ff*. Nors tokį dalelytės rašymą būtent su viena *f* šiuose konkrečiuose žo-

⁴³ Į šį skaičių įskaičiuoti ir 2 žodžiai su tokiais priešdėlio *nu-* ir dalelytės *si-* variantais: *nufffiganda* BP I 79,1V ir *nuffjdawe* BP II 17,3V.

⁴⁴ 2 iš jų *nuffi-*: *nuf* = // *filmutija* Mt 5,4 ir *nuf* = // *filtebeio* Mt 15,31.

⁴⁵ „Passijose“ tėra *nufedawe* BP I 404,17#.

⁴⁶ Paraštėje prie Mt 14,9 šalia pabraukto *ufufilmutija* paraš. *nufilmutija*.

⁴⁷ Į šį skaičių įskaičiuotas ir žodis *priffwala* BP I 2,5V.

⁴⁸ Į šį skaičių įskaičiuotas ir žodis *priffkelimo* BP I 391,18#.

⁴⁹ Kiek dažnesnį dalelytės *-fi-* rašymą po priešdėlio *pri-* Range (BBF 1992, 73) aiškina ilgesniu balsio *i* tarimu.

džiuose aiškinti Vilento įtaka, kad ir netiesiogine, nėra labai patikima⁵⁰, tačiau vis dėlto bendra Vilento EE dalelytės *-si-* rašymo tendencija Bretkūnui galėjo turėti įtakos, ypač sudarinėjant Postilę. Juk BNT Evangelijoje pagal Matą *-li-* tarp priešdėlių *nu-* bei *pri-* ir šaknies rašoma 6,5 karto rečiau už *-lsi-*, o BP *-li-* jau tik 2,7 karto rečiau už *-ffi-*.

4.2.4. Nagrinėjamoje BP ir toje pačioje BNT perikopėje labai skiriasi veiksmožodžio *ateiti* būtojo kartinio laiko 3a. formos: BP Mt 3,13 *ateija*, o BNT Mt 3,13 *ataijo*. Jų vartoseną visoje Postilėje, EE ir BNT Evangelijoje pagal Matą atsispindi šioje lentelėje:

4 lentelė

	BP				BP iš viso	EE			BNT
	∇	◇	#	∅		∞	#	EE iš viso	Mt 1–28
ateia	29		1	39	69	23(13)	13	49	0(!)
ataia	15				15	15(5)		20	0
<u>ateija</u>		1	20	15	36			0	0
ataijo					0(!)			0	78 ⁵¹
ataija			1	2	3			0	4 ⁵²
ateja					0	0(1)		1	0
ateja					0	2(2)		4	0
ataja					0	3(0)		3	0
ataja					0	0(1)		1	0
ateja				1	1			0	0
ateio				1 ⁵³	1			0	0
ateijo					0			0	13

⁵⁰ Vilento EE sangražinis veiksmožodis *prisivalėti* nevartojamas apskritai, BP vartojamas ir *privalėti*, ir *pris(i)valėti*. Kur EE Mt 21,3 yra nesangražinis veiksmožodis *privala* ‘yra reikalingas, jam reikia’ (*ŋu Wielch=//patis priwala* EE 2,1–2∞ ir *ŋū Wielchpatis priwala* EE 54,24∞), ten BP – sangražinis *pris(i)vala* (*Wielchpatis priffwala iu* BP I 2,15∇ ir *Wielchpatis prifiwala iu* BP I 342,5∇). BP *prissivalėti* pavartotas 6 kartus (visi pavyzdžiai yra pamoksluose), o *prisivalėti* 2x ∇ ◇ ir *prissvala* 1x ∇.

⁵¹ Čia priskirti ir *atayo* Mt 3,7 bei *attaijo* Mt 26,17.

⁵² 3 iš jų taisyti iš *ataijo* Mt 13,4, Mt 14,1 ir Mt 28,13.

⁵³ Ši vienintelė forma eina su neiginiu *ne*: *ne ateio* BP I 258,19.

Paradoksaliu reiškiniu čia laikytina tai, kad Postilei būdingos formos *ateia* 69x, *ateija* 36x bei *ateja* 1x (iš viso 106x), BNT Evangelijoje pagal Matą nepavartotos nė karto! Tuo tarpu BNT šioje Evangelijoje dažniausiai vartojama forma *ataijo* (esanti ir šios perikopės pirmajame sakinyje) nė karto nerasta visoje Postilėje! Kuo galėtume paaiškinti tokį šių formų atsiribojimą?

Skirtumas čia yra dvejopas: 1) galūnės ir 2) šaknies.

1) Postilėje veiksmažodžio *ateiti* būtojo kartinio laiko 3a. forma paprastai turi galūnę *-a* (124x), išskyrus tik vieną atvejį, kur ji eina su neiginiu *ne*: *ne* || *ateio* BP I 258,19–20. BNT Evangelijoje pagal Matą daugiausia yra formų su *-o* (91x). Išimtimi čia laikytini 4 pavyzdžiai su galūne *-a*: 3 iš jų, beje, taisyti iš *ataijo* (Mt 13,4, Mt 14,1 ir Mt 28,13) bei *ateija* Mt 7,25.

Ieškant šio skirtumo priežasčių, žvilgsnis vėl krypsta į Vilentą: Vilento EE nerandame nė vienos veiksmažodžio *ateiti* būtojo kartinio laiko 3a. formos su *-o*, visos parašytos tik su *-a* (78x). Mat pažemaitės vakarų aukštaičių tarmėje, kuria parašyti Vilento raštai, nekiriųotų galūnių ilgieji balsiai tuo metu jau buvo sutrumpėję (*Z i n k e v i č i u s* LKI III 61), todėl ilgasis *o* < *ā yra paprastai žymimas raide *a*. EE dažniausiai vartojama forma *ateia* 49x ir tokio pat tipo, tik skirtingos grafinės išraiškos *ateja* 4x ir *ateja* 1x. Taigi iš viso čia yra 54 šio veiksmažodžio būtojo kartinio laiko 3a. formos su galūniniu *-a*. 25 iš jų yra tose perikopėse, kurios yra ir Bretkūno Postilėje. Ir kita Vilento vartojama forma *ataia* 20x ir dar du jos grafiniai variantai *ataja* 3x bei *ataja* 1x (iš viso 24x, 15 iš jų yra bendrose su BP perikopėse) taip pat turi tik galūninį *-a*.

2) Ne mažiau dėmesio reikalauja ir formų su skirtingu šaknies vokalizmu pasiskirstymas BP ir BNT. Formų su dvibalsiu *ei* Postilėje yra daugiausia – iš viso 107: *ateia* 69x, *ateija* 36x, *ateja* 1x, *ateio* 1x. Formų su dvibalsiu *ai* gerokai (5,9 karto) mažiau – tik 18: *ataia* 15x ir *ataija* 3x. Tuo tarpu BNT Mt su *ai* yra net 82: *ataijo* 78x ir *ataija* 4x, o su *ei* terasta 13: *ateijo*.

Kuri forma dažnesnė Vilento EE? Čia randame 54 formas su dvibalsiu *ei* ir 24 su *ai*, taigi Vilentas taip pat dažniau (2,25 karto) vartoja formą su *ei*. Ir šioje Postilės perikopėje randame taip pat formą su dvibalsiu *ei*, nors BNT yra su *ai*. Vadinas, ir čia pavartota ne ta forma, kuri dažniausia BNT Mt, bet kuri įprasčiausia EE ir BP.

Kaip matome, BNT Evangelijoje pagal Matą ir Postilėje gana ryškiai skiriasi veiksmažodžio *ateiti* būtojo kartinio laiko 3a. forma tiek galūnės, tiek ir šaknies vokalizmo atžvilgiu. Norėdami įsitikinti, kiek toks formų pasiskirstymas galėjo būti įtakotas Vilento rašybos, turėtume pažiūrėti, ar tose Postilės perikopėse, kurios yra ir EE, Bretkūnas palieka tokią pat formą, kokią randa parašytą Vilento. Kadangi forma *ataia* BP vartojama rečiau nei *ateia*, pirmiausia tikslinga palyginti tas BP vietas, kuriose pavartota ši retesnioji, su atitinkamomis EE ir BNT vietomis. Forma *ataia* bendrose EE ir BP perikopėse iš viso pasitaiko 15 kartų. 10 kartų ir Bretkūnas yra parašęs *ataia*, tik 4 kartus randame *ateia* ir 1

kartą visai kitą žodį *radofi*. BNT atitinkamose vietose paprastai parašyta *ataižo* (10x), bet čia yra ir kitokių atitikmenų: *ateia* (1x), *ataiže* (1x), *ataižusi* (1x), *ieiža* (1x) ir *rados* (1x). Štai keletas fragmentų su šiomis formomis iš tų perikopių, kurios yra abiejose knygose ir BNT rankraštyje:

Mt 20,10	BP I 230,3 EE 33,19 BNT 46r	A kaip pirmieghi <u>ataia</u> Akaip pirmieghi <u>ataia</u> Bet kaip <u>ataižo</u> pirmiegi
Mt 2,1	BP I 148 EE 21,12 BNT 6v	Schitai / <u>ataia</u> Ifchmintingi Schitai / <u>ataia</u> ifchmintingi Schitai Ifchmintingi <u>ataižo</u>
Lk 1,40	BP I 115,8 EE 19,6–7 BNT 114v	<u>ataia</u> ta pacze hadina <u>ata= ia</u> to paczio hadino anągi hadiną <u>ataiufi</u>

Iš 15 patikrintų vietų su *ataia* apibendrinančios išvados daryti dar nereikėtų, tačiau ir šie pavyzdžiai bei skaičiai liudija, kad Vilento formų įtakos Postilėje daug kur bus neišvengta. Vilento tekste radęs ir kitą formą, t. y. *ateia*, Bretkūnas irgi paprastai palieka tokią pačią, nors BNT atitinkamoje vietoje yra *ataižo*:

Mt 18,1	BP II 428 EE 174,15–16 BNT 41v	TA pacze hadina <u>ateia</u> Pafiuntinei TO paczio hadino <u>ateia</u> pafiunti= nei Tąį hadiną <u>ataižo</u> Mokintinei
Mt 8,5	BP I 184,9 EE 28,3–4 BNT 19r	<u>ateia</u> iop fchimtinikas <u>ateia</u> iop fchimtinikas <u>ataižo</u> iop Schimtinikas < <i>pabr., parašt.</i> Schimtwadjs>

Darant prielaidą, kad EE veiksmožodžio *ateiti* galūnės rašyba galėjo paveikti šio veiksmožodžio formą Postilėje, iškart kyla klausimas, kodėl ji nepadarė įtakos BNT Evangelijai pagal Matą, nors versdamas ir taisydamas NT Bretkūnas kai kur šia knyga nemažai rėmėsi (R a n g e B B F 115–122). Kodėl pati dažniausia BP (ir EE) forma *ateia* šioje BNT Evangelijoje nevartojama visiškai, nors, sakykim, metais anksčiau (1579 kovo 6–30 d.) išverstoje Evangelijoje pagal Luką randame šios formos pavyzdžių (Lk 2,27, Lk 2,51, Lk 2,16), taip pat ir jos grafinį variantą *ateija* (Lk 18,3). Norint paaiškinti tokią didelę šių formų diferenciaciją tarp BP ir BNT Mt, reikia atlikti detalią BP, EE ir BNT veiksmožodžio formų analizę.

4.2.5. Sunku būtų paneigti ryšį su Vilento EE ir analizuojant dar vieną fonetikos skirtumą. BP ir BNT skiriasi ir kito būtojo kartinio laiko veiksmožodžio galūnė: BP Mt 3,17 *biloiā* – BNT *biloiō*. Jų pasiskirstymas BP, EE ir BNT Mt matyti iš 5 lentelės:

5 lentelė

	BP					EE			BNT
	∇	◇	#	∅	BP iš viso	∞	#	EE iš viso	Mt 1–28
<i>biloia</i>	188	2	102	27	319	173(87)	67	327	103
<i>biloio</i>			1	1	2			0	68
<i>bilaia</i>			2		2			0	0
<i>biloja</i>	3				3	3(1)	3	7	0
<i>biloija</i>				1	1			0	0
<i>biloja</i>					0	10(5)	3	18	0

BP įprasta galūnė *-a* (325x), BNT Mt taip pat dažnesnė *-a* (103x), tačiau pastarajame palyginti nemažai pavyzdžių su *-o* (68x). Tuo tarpu BP su *-o* tik 2 pavyzdžiai. Ką randame Vilento EE? Čia visi pavyzdžiai tik su galūne *-a* – 352x. BNT Mt iš 103 kartus pavartotų *biloia* 29 yra tose perikopėse, kurios yra ir EE. Vadinasi, čia jau galima išvelgti tam tikrą Vilento įtaką ne tik BP, bet ir BNT Mt.

4.2.6. Dėl panašių fonetinių priešasčių lyginamose perikopėse skiriasi ir įvardžio *jis* vienaskaitos kilmininko forma: BP *ia*, BNT *io*. Visoje Postilėje forma *ia*, palyginti su *io*, gana reta: ji tepavartota 45 kartus, o *io* 826 kartus, t. y. *ia* vartojama 18,4 kartų rečiau nei *io* ir tesudaro tik 5,17% bendro *ia* ir *io* skaičiaus. Pirmajame šių pamokslų rinkinio tome visose kitose perikopėse, išskyrus šią Mt 3,13–17, ji nepastebėta visai, pamoksluose pavartota 12x, „Passijose“ 17x. Antrajame tome perikopėse *ia* yra 6x, pamoksluose 9x. Forma gen. sg. *io* abiejuose BP tomuose daug dažnesnė visuose teksto fragmentuose: perikopėse randama 123x, „Passijose“ 75x, maldose 1x, Mt 3,13–17 2x, pamoksluose 625x. Gana keista, kad pirmajame tome kitose perikopėse nė karto nepavartota forma vieną kartą atsiranda būtent Mt 3,16, nors BNT šioje vietoje parašyta *io*. Be to, tame pačiame versete ir tame pačiame sakinyje yra ir vienaskaitos kilmininkas *io*, einantis taip pat su prielinksniu *ant*: *Schitai / Dangus // atfiwere ant ia / Ir Ianas regeia // Dwafe Diewo / kaip Karweli nufilei = // dencze / ir ant io atencze / BP I 138,9–11. Gen. sg. io*, tik su prielinksniu *nuog* yra ir pirmajame šios perikopės sakinyje: *TV czefu ateija Ielus ifch Galileos // pas Iordana Ianop / idant nog io // aplikrikfchtidintu / BP I 137,4–6. Vilento kalbos ar rašybos įtaka šito *ia* čia paaiškinti negalima, nes Vilentas nei EE, nei E šios formos nevartoja visai. EE gen. sg. *jo* rasta 277, E 36 kartus. Nors grafiniai šio įvardžio variantai EE yra 9 (*iô* 110x, *ið* 66x, *ió* 27x, *io* 6x, *jo* 45x; *jô* 10x, *jð* 9x, *jó* 2x ir *ŕjo* 2x), o E 6 (*iô* 11x, *ið* 4x, *ió* 2x; *jo* 15x; *jð* 3x, *jó* 1x), tačiau nė vienas jų neturi galūninio *-a*. BNT visoje Mt taip pat*

paprastai rašoma *io* 173x, o *ia* gali būti tik keletas pavyzdžių: neabejotinai *ia* yra Mt 17,1, Mt 27, 31 ir Mt 12,29, nors tame pačiame versete yra ir *io*; labiau į *ia* nei į *io* panaši forma Mt 1,18 ir Mt 1,25 (R a n g e KE 6–7, žr. ir KE 3–4 pastabą, kad vėlesnėje korektūroje *o* buvo taisoma į *a*, po to vėl į *o*).

4.2.7. Veiksmazodžio *būti* tariamosios nuosakos vienaskaitos 1a. *bucziau* BP I 138,2 parašyta su galūnė *-aw*, o BNT randame *bucziau*. Forma su *-aw* yra vienintelė ne tik šio veiksmazodžio forma visoje Postilėje (greta *bucziau* 2x). Galūnės *-aw* neturi ir kiti tariamosios nuosakos vienaskaitos 1a. veiksmazodžiai. Esamojo bei būtojo kartinio laiko vienaskaitos 1a. veiksmazodžiai paprastai turi galūnę *-au*. Antai *lakau* pavartota 134 kartus, *lakiau* – 6, o *lakaw* – tik 1 kartą. Galūninio dvigarsio *au* perteikimas raidžių junginiu *aw* laikytinas išimtimi: veiksmazodžių vienaskaitos 1a. BP iš viso taip parašytas tik 5 kartus: *aplakaw* BP I 50,12∇; *bilaw* BP II 173,11∇; *bucziau* BP I 138,2∠; *lakaw* BP II 500,20 ir *warginaw* BP II 370,3. Galūnė *aw* labai reta ir BNT: *lakaw* Lk 9,9, *nukirtaw* Lk 12,51, *Pralchaw* Rom 12,1 (R a n g e BBF 57–58)⁵⁴. Nebūdinga ji nei Vilentui; EE visų veiksmazodžių vienaskaitos 1a. galūnė yra tik *-au* (24x): *gawau* EE 34,24–25; *kielawau* EE 35,4; *buwau* EE 35,5; *atmeczau* EE 41,8 ir t. t.

4.2.8. Ne dėl Vilento įtakos ir BP Mt 3,15 prieveiksmis *Tadda* rašomas su digrafu *dd*. Atitinkamoje BNT vietoje randame *Tada*. Vilentas šiame prieveiksmyje digrafo išvis nevartoja: EE randame 2 grafinius variantus: *tada* 170x ir *tadaq* 37x bei formą *tadai* 1x, E tik *tada* 41x. Postilėje yra po lygiai pavyzdžių: *tada* 310x ir *tadda* 310x. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Postilės perikopėse tik 4 kartus parašyta *tadda*, o 85 kartus *tada*. Vadinasi, Bretkūnas BP perikopėse šį žodį paprastai rašo be digrafo greičiausiai veikiamas Vilento rašybos. BP Mt 3,15 *tadda* (kartu su kitais trimis pavyzdžiais) galėtume laikyti išimtimi.

BNT Mt forma *tadda* taip pat palyginti reta, ji rasta 19 kartų, o *tada* 202. BNT digrafas *dd* apskritai terašomas tik šiame prieveiksmyje, išimtis tik *addatos* Mt 19,24 ir keletas bibliinių vardų bei žodžių (R a n g e BBF 70). Postilėje jis vartojamas kiek dažniau: prieveiksmiuose *kadda* 40x (visi pavyzdžiai, beje, pamoksluose) greta *kada* 315x, *kaddai* 4x greta *kadai* 2x, taip pat retkarčiais ir kituose žodžiuose: instr. sg. *baddu* 4x (visi pamoksluose), prs. 3 sg. *budda* ‘budi’ 1x (BP I 26,6), *ilfibriddai* 1x (BP I 47,17), *toddel* 1x (BP I 316,16), *widdurius* 1x (BP I 414,21#) ir netgi *ddarbai* 1x (BP II 183,4).

4.2.9. Gana problemiškas nagrinėjamuose tekstuose yra skirtingų rašmenų vartojimas dvibalsiui *uo* žymėti prielinksnyje *nuog* (BP *nog* 2x, o BNT *nūg* 2x) ir veiksmazodyje *mėgtis* ‘gėrėtis, džiaugtis’: BP *mektofiu*, o BNT *mektūosiu*, tais. iš *mektūos*. Dažniausia minėto prielinksnio forma BP yra *nūg* 514x, prie jų pridėtina dar ir *nūgi* 5x, o *nog* pavartota 93 kartus ir dar 3 kartus *nogi*. Retkarčiais parašomas prielinksnis *nug* (3x). Nu-

---

⁵⁴ Tačiau asmeninių įvardžių naudininke BP dažnesnis yra *-aw*, o ne *-au*: *faw* 83x, o *fau* 8x; *taw* 108x, o *tau* 36x.

statyti dažnesnes formas BNT Mt galima tik apytiksliai, kadangi kai kur sunku suprasti, koks rašmuo norėtas parašyti – *u* ar *ū*, nes ženklas virš *u* turi labai skirtingą grafinį pavidalą: pradedant panašiu į dešininį kirčio ženklą, paskui įvairiai suriestu ir baigiant visiškai sujungtu rutuliuku. Skaičiuojant pagal R a n g e KE 1992, kur rašmeniu *ū* laikoma tokia raidė, virš kurios yra aiškiai sujungtas rutuliukas, daugiausia BNT Mt būtų formų *nug* 79x, po jų eitų *nūg* 33x, *nog* 9x, *nuog* 4x, *nugo* 1x.

Vilentas EE šį prielinksnį rašo taip: *nūg* 160x, *nūgi* 7x, *nūg* 10x, *nūgi* 1x. Formų *nog* ir *nug* EE nerasta visai. Vadinas, *olū* rašymas gali būti tam tikras Bretkūno rašybos ne-nuoseklumas⁵⁵.

Morfologijos skirtumai. 4.2.10. Kodėl asmeninio įvardžio *aš* daugiskaitos naudininką Bretkūnas šioje Postilės perikopėje parašė su sutrumpėjusia galūne *mums*, nors BNT atitinkamoje vietoje yra *mumus*? Kaip pasiskirstę formos *mums* ir *mumus* visoje BP bei atskirai perikopėse, maldose, „Passijose“ bei pamoksluose, taip pat EE, E ir BNT Mt 1–28 rodo ši lentelė:

6 l e n t e l ė

	BP						EE			E	BNT
	∇	◇	m	#	∅	BP iš viso	∞	#	EE iš viso		Mt 1–28
<i>mums</i>	3	1		1	23	28	4(8)		12	11	0
<i>mumus</i>	6		1	9	276 ⁵⁶	292	5(15)	6	26	6	17

Iš skaičių lentelėje matyti, kad visoje Postilėje Bretkūnas dažniau (10,4 karto) vartoja formą su senesniąja nesutrumpėjusia galūne *-mus*. Šią galūnę daug dažniau trumpina Vilentas: nors ir EE formų su galūne *-ms* yra mažiau nei formų su *-mus*, tačiau tik 2,2 karto (BP – 10,4 karto!), o „Enchiridione“ netgi priešingai – jame beveik dvigubai daugiau formų su trumpąja galūne *-ms*. BP trumposios formos tesudaro 8,6%, EE 31,6%, o E net 64,7%. Nors daugiskaitos naudininkas *mums* BP daug retesnis, tačiau šioje perikopėje pavartotas būtent jis.

BNT Evangelijoje pagal Matą tevertojamas *mumus*⁵⁷ (17x). Kadangi šioje Evangelijoje įvardžio *aš* daugiskaitos naudininkas pasitaiko gana retai, galime remtis kitų asmeninių įvardžių, pvz., *tu* ir *jis*, daugiskaitos naudininku: *iumus* joje rasti 108 pavyzdžiai, *iemus*

⁵⁵ Apie *olū* rašybą plačiau žr. Aleknavičienė, LKK XXXIX 2.6.

⁵⁶ Į šį skaičių įskaičiuotos 3 formos *mnmus* ir 3 formos *mumns*, kuriose vietoj *u* išspausdinta raidė *n* laikytina korektūros klaida, ir *MVmus* BP I 173,3.

⁵⁷ BNT Mt 24,3 iššifruota *mums* (R a n g e KE 84), tačiau faksimilėje aiškiai matyti *mumus*.

93. Šių įvardžių daugiskaitos naudininko su sutrumpėjusia galūne nepastebėta. Ir kitų įvardžių daugiskaitos naudininkas paprastai netrumpinamas: *schiemus* Mt 13,11, Mt 21,36, *thiemus kuriemus* Mt 20,23, *aniemus* Mt 2,13, *iamus* Mt 28,10, *wilsiemus* Mt 5,15 ir pan. Kartais pasitaiko sutrumpėjęs tik savybinio įvardžio *savas* naudininkas: *lawiems* Mt 16,20, Mt 19,23 ir Mt 28,8.

Vadinasi, BP perikopėje pavartota būdingesnė Vilentui, o ne Bretkūnui įvardžio *aš* daugiskaitos naudininko forma.

4.2.11. Šioje Evangelijos pagal Matą ištraukoje, esančioje Postilėje ir BNT, savo morfologine forma skiriasi priebalsinio kamieno daiktavardžio *vanduo* vienaskaitos kilmininkas: *wandens* BP I 138,8 – *wandinio* BNT 9r. Gana keista, tačiau gen. sg. *wandens* BP nėra dažniausia iš visų gretiminių šio linksnio formų, ji netgi pati rečiausia – tepavartota 5 kartus, o *wandinio* – 18, *wandenio* – 6, *wandino* – 1 kartą⁵⁸ (BP I 356,18#). Vilento EE vartojama tik forma *wandens* (6x), o E – *wandens* (2x) ir *wandenia* (1x). Šių formų dažnumą BP, EE bei E ir BNT⁵⁹ rodo 7 lentelė:

7 lentelė

gen. sg.	BP					EE		E	BNT
	∇	◇	#	∅	BP iš viso	∞	EE iš viso		
<u>wandens</u>	2	1		2	5	2(4)	6	2	3
wandenio				6	6		0	0	9 (+2)
wandinio	1		1	16	18		0	0	14
wandino			1		1		0	0	0
wandenia					0		0	1	2
wandinia					0		0	0	1 (+1)

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų skaičių, gretiminės formos su *io* ir *o* kamienų galūnėmis *wandinio* (18x), *wandenio* (6x) ir *wandino* (1x) BP jau dažnesnės už istoriškai senesnę priebalsinio kamieno vienaskaitos kilmininko formą *wandens* (5x). Daugelyje XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminklų greta priebalsinių vienaskaitos kilmininko formų

⁵⁸ Ar gen. sg. *wandino* laikytina *o*, ar *io* kamieno forma, nėra aišku. Pirmiausia reikėtų nustatyti, ar yra kitų priebalsinio kamieno daiktavardžių analogiškų vienaskaitos kilmininko formų. Gali būti, kad čia paprasčiausiai trūksta minkštumo ženklo.

⁵⁹ Visame BNT, išskyrus Evangeliją pagal Matą, formų ieškota pagal Alfredo Schmollerio „Handkonkordanz zum griechischen Neuen Testament“ nurodytas žodžio ὕδωρ vartojimo vietas. Skaičiai skliaustuose rodo, kiek BTN yra kilmininko formų, iš kurių taisyta.

vartojamos *io* ir *i* kamieno formos (K a z l a u s k a s, 1968, 254, 200). Antai Mikalojaus Daukšos Postilėje greta dar plačiai vartojamos senosios indoeuropietiškosios formos *wandenes* DP 135,44 (čia rašoma ir *wāndenes* DP 271,40, ir *wāndenés* DP 118,6 ir kt.), kuri Czesławo Kudzińskio (1977, 405) užfiksuota 24 kartus, vartojama ir *io*-kamienė *wāndenio* DP 481,14 (ji rasta 10 kartų). Priebalsinio kamieno vienaskaitos kilmininko forma *vandens* kai kur pereina į *io* kamieną ir Merkelio Petkevičiaus katekizme, Simono Vaišnorio „Margaritoje Theologicoje“ Konstantino Sirvydo ir Danieliaus Kleino raštuose (K a z l a u s k a s, 1968, 254, 200). Kleinas savo gramatikoje, išėjusioje 1653 m., t. y. praėjus tik 64 metams po Postilės išleidimo, penktosios („nelygiaskiemenės“) linksniuotės daiktavardžių vienaskaitos kilmininką apibūdina kaip turintį „galūnes *ies* ir *io*“ (Pirmoji lietuvių kalbos gramatika: 1957, 451), tačiau pateiktoje linksniavimo paradigmoje pirmiausia parašo jau formą su *io*: „*piemenio* ir *piemenies*, sutrauktai *piemens*“, o pastabose pažymi, kad „sutrauktas kilmininkas šioje linksniuotėje pasitaiko dažniau“ (1957, 453).

BNT Evangelijose pagal Matą, Luką, Morkų ir Joną, Apaštalų darbuose bei Pirmajame laiške Tesalonikiečiams, t. y. tuose Biblijos skyriuose, iš kurių yra perikopijų ir Bretkūno Postilėje, forma *wandens* rasta tik vieną kartą – Mt 10,42. Visur kitur čia yra *wandenio* ar *wandinio*, retkarčiais *wandenia*. Toliau pateikiamos visos šių BNT skyrių sintagmos, kuriose rastas daiktavardžio *vanduo* vienaskaitos kilmininkas, nepaisant to, ar jos priklauso perikopėms, ar ne.

Mt 3,16	ifchkopa toiaus ifch <u>wandinio</u> < <i>tais. iš wandenio</i> > .
Mt 10,42	wieną tiktai kup= kelia schalto <u>wandens</u> <!> girda
Mt 14,28	liepk mane tawelp ateiti < <i>tais. iš eiti</i> > , ant <u>wandinio</u> .
Mt 14,29	Petras ifch= ženge ifch Laiwo, ir eijo ant <u>wan= dinio</u>
Mt 26,7	ataijo iop < <i>tais. iš ip</i> > Moterifchke, turinti ftiklą brangaus <u>Wandinio</u>
Mk 1,10	Ir toiaus ifchkopa ifch <u>wande= nio</u>
Mk 9,41	iei kas ius girda Kupka < <i>tais. iš Kapka</i> > <u>wan= denio</u> mano Wardana
Lk 22,10	futiks ius fžmo nefchans wiedrą < <i>išbr. fbaną [kragą] wandinia, paraštėje paraš. wiedrą; wandinia tais. iš wandenia?</i> >
Lk 7,44 ▽	tu <u>wandi= nia</u> kaiams mana ne dawei
Lk 8,24	apbara < <i>viršuj paraš. fudraude</i> > weghį ir wilnis < <i>išbr. fchturmą</i> > <u>wandenia</u> < <i>tais. iš wandinia</i> >
Jn 2,6 ▽	buvo the fchefchi Sudai < <i>parašt. wandenio</i> > ifch akmenio, paftatiti.
Jn 3,5 ▽	Iei kas ne ufžgem ifch <u>wandinio</u> ir Dwafes, ne gal ing Kara= lifte Diewo ataiti.
Jn 3,23	the buwo daug <u>wandinio</u> .
Jn 4,7	Ataijo tada Moterifchke ifch Samarioš <u>wandenio</u> femtu

Jn 4,13	Kur= fai fcho <u>wandenio</u> gier, tas atpent trokfch <tais. iš trof->.
Jn 4,14	Kurfai to <u>wandinio</u> <tais. iš <u>wandenio</u> > giers
Jn 4,14	tas bus iam Schuliniu <u>wandinio</u> , ing amžina Giwenima.
Jn 4,15	Wiefchpatie, dūkim to <u>wandinio</u> , idant ne trokfchcziau
Jn 5,3	lauke pafsikrutinant wandeni <tais. iš pafsikrutinanczi <u>wandenio</u> >
Jn 7,38	no tho Kuno plus upes giwo <u>wan= denio</u> .
Apd 8,39	anis ifchkopa ifch <u>wandinio</u>
Apd 10,47	bau gal kas gin= ti <u>wandenio</u> <tais. iš <u>wandeni</u> >, iog fchie ne butų krikfchtiti

Įvairių žodžio *vanduo* vienaskaitos kilmininko formų randame ir tuose BNT skyriuose, iš kurių perikopių BP nėra: *wan=||dens* Ef 5,26, *wandens* 2 Pt 3,5 ∇, *wandenio* Apr 21,6, *wandinio* Apr 1,15, Apr 14,2 *Wandinio* <tais. iš *Wandenu*> Apr 11,6 *Wandi=||nio* <tais. iš *wandinio*> Apr 22,1.

Šių formų skaičiai BNT panašūs kaip ir BP: BNT dažniausiai vartojama forma *wandinio* – 14x (BP 18x), *wandenio* – 9x (BP 6x), *wandens* – 3x (BP 5x), *wandenia* 1x (BP nėra) ir *wandinia* 1x (BP nėra). Tuo tarpu Vilentas EE tevarvoja seneniją vienaskaitos kilmininko formą *wandens* (6x), kaip, beje, ir Mažvydas (8x) (U r b a s, 1996, 411). Postilėje kiek dažnesnė forma *wandens* gali būti siejama su Vilento kalbos įtaka, juolab kad tose BP perikopėse, kurios yra ir EE, t. y. Jn 3,5 ir Lk 7,44, Bretkūnas parašo *wandens*, t. y. tokią formą, kokia yra Vilento sakinyje, nors BNT šiuose versetuose randame ne *wandens*, o *wandinio* ir *wandinia*:

EE 82,2–3	Ierj kas neatgims ifch <u>wandens</u> ir Dwaf= fes / negales ineiti ingi Karalifta Diewa
BP II 173,11–13	Iei kas neatgims ifch <u>wandens</u> ir Dwafes / negales ineiti ing Karalifta Diewo.
BNT 177v	Iei kas ne ušgem ifch <u>wandinio</u> ir Dwafes, ne gal ing Kara= lifte Diewo ataiti.
EE 162,14–16	Efch aterjau rj tawa namus / <u>Wandens</u> korjoms mana neda= wei
BP II 297,9–10	Efch ateiau ing tawa namus / tu <u>wan= dens</u> koioms mana nedawei
BNT 127v	Efch <paraš. <i>viršuj</i> > Ineijau ing <išbr. tawa> namus tawa, bet <pabr., <i>viršuj paraš.</i> o tu> <u>wandi= nia</u> kaiams mana ne dawei

Dar vieną kartą Bretkūno forma *wandens* sutampa su Vilento EE, tik ji pavartota ne BP (šios perikopės Postilėje nėra), o BNT 2 Pt 3,5:

BNT 165v	ir fžeme ifch <u>wandens</u> ir wandenija ifsilaike per fžodi Diewo
EE 134,2–3	ir fžeme ifch <u>wandens</u> ir wan= dene per fžodi Diewa pafatiti esti.

Kadangi ir versdamas Naujajį Testamentą Bretkūnas pasižiūrėdavo į Vilento EE, tai šioje vietoje irgi gali būti pasekta Vilentu.

Žinoma, tik netiesiogiai formą *wandens* perikopėje Mt 3,13–17 galime laikyti esant pavartotą dėl Vilento įtakos, kadangi EE šios perikopės nėra, tačiau kad Vilento priebalsinio kamieno daiktavardžio kilmininko forma vis dėlto galėjo turėti Bretkūnui įtakos, patvirtina ir daiktavardžio *akmuo* vienkaskaitos kilmininko formų atitikimas BP ir EE. Tose perikopėse, kurios yra ir Vilento EE ir kuriose vartojama gen. sg. forma *akmens*, Postilės sudarytojas paprastai irgi parašo *akmens*, nors BNT atitinkamuose versetuose (Jn 2,6, Mt 4,6, Lk 19,44) yra kita šio žodžio forma:

EE 26,6–7	Bu= wa tenai fchefchi kodzei <u>akmens</u> pafatiti
BP I 172,7–8	Buwa tenai fchefchi kodzei <u>akmens</u> / pa= ftatiti
BNT 176r	buvo the fchefchi Sudai <tais. iš fchefi fudai, parašt. wandenio> ifch <u>akmenio</u> , pafatiti
EE 44,8–9	turės tawe ant ran= ku nefchoti / idant napažfeitumbei ant <u>akmens</u> kojas tawa
BP I 265,12–13	tawe ant ranku nefchos / idant nepažfeitumbei ant <u>akmens</u> koia tawa
BNT 9v	ant Rankų tawe nefchos, idant Koią tawa ne ifchtiktumbei ing akmeni <tais. iš ant <u>akmenio</u> >
EE 101,5–6	nepalix tawieje <u>akmens</u> ant <u>akme</u> = nia
BP II 331,6–7	taweie <u>akmens</u> ant <u>akmenio</u> ne= paliks
BNT 156r–156v	nej liks <tais. iš ne paliks> akmenin ant <u>akminia</u>

Forma gen. sg. *akmens* BP pavartota 3 kartus, EE – 4 kartus ir, kaip matyti iš pavyzdžių, tose perikopėse, kurios yra ir EE. Skiriasi tik šio žodžio formos „Passijose“: BP II 365,21# randame *akminio*, nors EE 189,15–16# buvo *akmens*, bet čia labiau skiriasi ir viso sakinio vertimas, BP ši vieta gali būti nelyginta su EE:

EE 189,15–16#	Ir pažigeięs nūg rjū / kaip butu ant <u>akmens</u> mieczia / klaupeffi / pūle ant weida fawa ant fje= mes ir meldefi
BP I 365,21–23#	A ghis atfitrauke nūg iu kaip <u>akminio</u> metim= ma / ir paffiklaupens / pūle ant fawa weido fje mefp ir meldefi

Bretkūno kalbai buvo būdingesnės priebalsinio kamieno daiktavardžių formos su *-in*⁶⁰. Postilėje ir BNT dažniausiai vartojamas gen. sg. *wandinio* (atitinkamai BP 18x, BNT 14x, be to, dar ir BP *wandino* 1x, BNT *wandinia* 1+1x). Tuo tarpu formų su *-en-* Postilėje

⁶⁰ Apie jų kilmę žr. Būga, 1961, 373; Kazlauskas, 1968, 272–273; Grinaveckis, 1977, 75–79; Schmid, 1994, 173–174.

pasitaiko 3 kartus rečiau, o BNT 2 kartus rečiau (BP *wandenio* 6x, BNT 9+2x ir dar BNT *wandenia* 2x). Šie skaičiai liudija apie tuo metu vykusį balsio *e* pakitimą heterosilabinių *m, n* aplinkoje⁶¹. Versdamas ar peržiūrėdamas BNT Mt 3,16 Bretkūnas jau taiso iš *wandenio* į *wandinio* (žr. Range KE 12)⁶², taip pat Apr 11,6 iš *Wandenu* į *Wandinio*, o Lk 22,10, rodos, iš *wandenia* taisoma į *wandinia*. Kaip matyti iš 7 lentelės, Vilento EE ir E šio žodžio vienaskaitos kilmininke balsis *e* heterosilabinių *m, n* aplinkoje nėra virtęs į *i*. Ir ne tik kilmininke, bet ir kituose linksniuose, pvz., acc. sg. *wandeni* EE 26,15[∞] (iš viso 3x), instr. sg. *wandenimi* EE 62,20–21 (iš viso 8x), loc. sg. *wandenije* EE 84,12[∞] (1x) ir *wandene* EE 134,2–3 (1x). Balsis *e* išlaikytas taip pat ir žodžio *akmuo* paradigmoje: acc. sg. *akmeni* EE 213,16# (3x), instr. sg. *akmenimi* EE 168,7 (1x), instr. pl. *akmenimis* EE 15,6 (4x), loc. sg. *akmeniſu* EE 103,25 ir kt.

Taigi veikiausiai dėl Vilento įtakos BP imta plačiau vartoti tik forma *wandens*, būtent ją randame ir nagrinėjamojoje perikopėje.

4.2.12. BP Mt 3,15 yra asmeninio įvardžio *jis* vienaskaitos naudininkas *iam*: *Iefus atlake / ir biloia // iam* 138,3–4, o BNT paskutiniojoje redakcijoje vienaskaitos aliatyvas *iapi*, nors taisytas iš adesyvo *iampi*: *Iefus atlake, // bilodams iapi <tais. iš iampi>*. Range (KEB 439 ir KE 12) nurodo, kad pirminiame tekste buvęs *iampi* (in der GS wirklich *iampi* stand – KEB, 439), kuri Bretkūnas taisęs į *iapi* (Mt 4,6 *iam* iš pradžių tuoj pat taisyta į *iap*, o šis tuoj pat į *iop*). 8 lentelėje pateikiami skaičiai, rodantys su koku linksniu dažniausiai vartojamas veiksmažodis *byloti* BP, EE ir BNT Mt 1–28:

8 lentelė

	BP					EE	BNT
	▽	◇	#	∅	BP iš viso		
<u>byloti+Dat.</u>	76	1	71	19	167	96	123
byloti+All.	64		18	5	87	137	15
byloti+Adess.					0	0	1(!)

Ką sako šie skaičiai? Bretkūnas ir Postilėje, ir BNT Evangelijoje pagal Matą veiksmažodį *byloti* dažniausiai vartoja su naudininku. BP ši konstrukcija sudaro 65,7%, o *byloti* su

⁶¹ Vladas Grinaveckis, tyrinėjęs šį reiškinį tarmėse, nustatė, kad kirčiuotas *e* heterosilabinių *m, n* aplinkoje niekada nesiaurėja ir nevirsta į *i*, tačiau nekirčiuotas *e* prieš, po ir tarp *m, n* daugelyje dabartinių ir žemaičių (dounininkų, šiaurės vakarų dūnininkų bei visų donininkų), ir aukštaičių šnektų yra išvirtęs į *i* (Grinaveckis, Blt II priedas, 1977, 75–79). Dažnesnės Bretkūno formos su *-in-* patvirtina Grinaveckio spėjimą, kad balsio *e* virtimas į *i* yra gana senas reiškinys. Tačiau Vilento tarmės *jis*, matyt, nebuvo palietęs.

⁶² Šį taisyimą Range priskiria ne pagrindiniam, o korektūrų sluoksniui, nors abejoja, iš kokios raidės taisyta, todėl *e* pabraukta.

aliatyvu 34,3%. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad BP konstrukcija su aliatyvu gana dažna tik perikopėse: iš 87 BP esančių pavyzdžių net 64 randami perikopėse ir tik 5 pamoksluose, likusieji 18 „Passijose“ (t.y. taip pat verstame tekste). BNT Evangelijoje pagal Matą veiksmožodžio *byloti* konstrukcija su naudininku dar dažnesnė nei BP: ji sudaro 89,1%, o *byloti* su aliatyvu tik 10,9%. Ir Evangelijoje pagal Morkų Liuterio Biblijoje esančias prielinksnes konstrukcijas *sprach zu, sagte zu* Bretkūnas paprastai verčia kalbėjimą reiškiančiais veiksmožodžiais su naudininku: iš 119 pavyzdžių tik 5 čia išversti su aliatyvu (Range, 1995, 98). Tuo tarpu Vilentas EE veiksmožodį *byloti* daug labiau linkęs vartoti su aliatyvu (137x; 58,8%) nei su naudininku (96x; 41,2%), veikiausiai įtakotas originalo prielinksnių konstrukcijų⁶³.

Kadangi BNT Mt 3,15 adesyvas *iampi* pavartotas tik vieną kartą, o BP ir EE su šiuo veiksmožodžiu jis nepastebėtas visai, tai parašymas *iampi* galėjo būti klaida, kurią pajutęs pats Bretkūnas *iampi* vėliau pataisė į *iapi*. Šio įvardžio adesyvas, turintis semantinę beneficento⁶⁴ (veiksmo adresato) funkciją, BP nėra nė karto pavartotas ne tik su veiksmožodžiu *byloti*, bet ir su kitais kalbėjimo veiksmožodžiais.

Vadinasi, kitose BP perikopėse *byloti* su aliatyvu toks dažnas gali būti dėl Vilento EE įtakos, kaip, beje, ir pati leksema, kuri perikopėse kartu su šiais linksniais randama 141 kartą „Passijose“ 89, o pamoksluose tik 24 kartus. Tačiau pridėtojoje Mt 3,13–17 Bretkūnas pavartoja ir BP, ir ypač BNT Mt jam įprastesnį naudininką.

5. Ar gali būti remtasi Postile taisant BNT Mt 3,13-17?

5.1. Nors ši perikopė palyginti trumpa ir BNT nedaug taisyta, tačiau pasižiūrint į Postilę ji galėjo būti koreguojama bent du kartus: pirmajame ir paskutiniajame sakinyje. Mt 3,13 pradžioje tiek vokiškame, tiek lotyniškame bei graikiškame šaltiniuose esančią prielinksninę konstrukciją LB *an den Jordan, V in Iordanem, G ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην* Bretkūnas savo Naujajame Testamente iš pradžių išverčia aliatyvu *Iordonop*. Vėliau šį aliatyvą keičia prielinksnine konstrukcija *pas Iordona*⁶⁵. BP čia pavartota taip pat prielinksninė konstrukcija: *TV czelū ateija Iefus išch Galileos // pas Iordana Ianop*. Žinoma, BNT *Iordonop* galėjo būti keistas ir dėl greta einančio kito aliatyvo *Ianop*, kurių vienas reiškia vietą (galinį tašką), o kitas asmenį. Kadangi aliatyvas BNT Mt 3,13 pakeistas tokia pačia prielinksnine konstrukcija, kokia yra šioje vietoje ir BP, tai manytina, kad galėjo būti taisyta ir pagal Postilę⁶⁶.

---

⁶³ Range (1995, 99) nuomone, aliatyvas greta datyvo Vilento EE gali būti vartojamas kaip stilistiškai žymėtas variantas.

⁶⁴ Nijolė Sližienė (1994, 21) beneficentą apibrėžia kaip adresato, gavėjo, turėtojo funkciją, būdingą gyvoms būtybėms, ypač asmenims, numatomą veiksmo, būsenos bei proceso reikšmės veiksmožodžių.

⁶⁵ Range (KE 12) šį taisyimą priskiria vėlesniajai korektūrai.

⁶⁶ BNT Evangelijose, verstose iš vokiečių kalbos, postpoziciniai vietininkai vartojami rečiau nei iš lotynų kalbos verstoje Evangelijoje pagal Luką, išskyrus tik Evangeliją pagal Matą, kur aliatyvas vartojamas netgi dažniau (Gelumbekaitė, Blt XXXII(2) 1997, 198).

5.2. Paskutiniame šios perikopės Mt 3,17 sakinyje BP matome sangražinį veiksmažodį *mekstoliu*, o BNT Mt 3,17 iš pradžių buvo parašyta *mekstuos*, bet vėliau pridėta *iu* (Range KE 12). Kadangi tai padaryta ne rašant iš karto, o jau taisant rankraštį (tai patvirtina ir galūnėje išlikusi trumpoji *s*), tai čia galėjo būti irgi pasižiūrėta į Postilę. Sakykim, BNT perikopėms nepriklausančiose Mt 17,5 ir Mt 12,7 randame trumpesnes šio veiksmažodžio esamojo laiko vienaskaitos 1a. sangražines formas, atitinkančias LB *wolgefallen habe*:

- Mt 17,5   Tatai ira mana mielas Sunus, kure || me miekstuos <*tais. iš miektuos*>
 Mt 12,7   (Mekftuos <*tais. iš Mekliuos*> Mielafchir || dingifte <*tais. iš Mielafchir*
 || dingifteia>, ne Affiera <*tais. iš Affiere*>)⁶⁷

BP vartojama tik ilgesnioji sangražinė esamojo laiko vienaskaitos 1a. forma (6x); visi pavyzdžiai, išskyrus vieną, esantį šioje perikopėje Mt 3,17, yra iš pamokslų: *mekstoliu* BP I 93,2, BP I 139,18, BP I 138,13–14∇; *mekstoliu* BP I 267,4, BP II 455,25, BP I 147,13 ir *megtoliu* BP I 147,13. Pamoksluose jos eina panašaus kaip ir Mt 3,17 bei Mt 12,7 turinio sakiniuose: *Tatai elti mana mielas // Sunus / kureme elch mekstoliu*. BP I 139,18; *Schis ira // mana mielas Sunus / kureme alch labai mekstoliu* BP I 267,4; *Elch mekstoliu Sulfimilimu ne affieru* BP II 455,25; *Mekstoliu prifakimais tawa* BP I 93,2. Todėl visai tikėtina, kad BNT Mt 3,17 *mekstuos* Bretkūnas taiso į *mekstoliu* jau įtakotas Postilės.

Išvados

1. Jono Bretkūno Postilėje (BP) iš viso yra 67 evangelinės ir 2 epistolinės perikopės. Iš jų 65 evangelinės ir 2 epistolinės perikopės yra tos pačios kaip Vilento „Euangelijose bei Epistolose“ (EE), tačiau dviejų šioje knygoje nerandame. Viena iš jų – „Kosanis“ imta iš Vilento „Enchiridiono“, o kita – Mt 3,13–17 pridėta Bretkūno. Be to, tarp BP ir EE perikopių yra nemažai skirtumų, kai kurios skiriasi versetų ar atskirų jų sakinių skaičiumi. Taigi negalime visų perikopių sieti vien su EE ir tik su Vilento vardu.

2. Bretkūno papildomai įdėta Mt 3,13–17 numatyta skaityti pirmąjį sekmadienį po Naujųjų metų. Įdėjimo priežastys gali būti bent trys: 1) Bretkūnas naudojo tokia postilę, kurioje Mt 3,13–17 buvo išspausdinta; 2) ji buvo numatyta keičiant Prūsijos Kunigaikštystėje perikopių tvarką; 3) autorius ją pridėjo savo nuožiūra.

3. Postilėje esanti Mt 3,13–17, kaip ir visa Bretkūno Naujojo Testamento (BNT) Evangelija pagal Matą, versta iš Liuterio Biblijos (LB) 1546 m. leidimo ar juo sekusių vėlesniųjų. Tai rodo tos BP perikopės vietos, kurios sutampa su atitinkamomis BNT ir LB vietomis, bet skiriasi nuo Vulgatos ir graikiškojo Naujojo Testamento: tai Mt 3,13

⁶⁷ BNT paraštėje, t.y. ne pagrindiniame tekste, prie Mt 9,13 (taip pat nepriklausiančiame perikopėms) randame vieną *megtoliu* kaip variantą pagrindiniame tekste pabrauktam *palsimektu*: (*Elch palsimektu // Mielafchirdilte* <*tais. iš Mielafchirdilteie*> *ne Affiera*), LB čia taip pat *habe wolgefallen*.

pradžia, Mt 3,16 vidurys ir pabaiga, Mt 3,17 (apie tai kalbama 3 sk.). Kai kur (Mt 3,14 ir Mt 3,15 pradžioje) ši ištrauka net artimesnė vokiškajam šaltiniui nei ta pati BNT ištrauka. Tačiau verčiant retkarčiais remtasi ir Vulgata ar graikišku Naujuoju Testamentu, nes randame fragmentų, kur BP nesutampa su BNT ir LB, bet atitinka lotyniškąjį ir graikiškąjį originalą, pvz., dviejose vietose Mt 3,16. Kai kur BP (Mt 3,13, Mt 3,14 ir Mt 3,17) išversta tiksliau nei BNT, tik sunku pasakyti, kuriuo šaltiniu remtasi, nes čia jie sutampa (apie tai 4.1 sk.).

4. Iš atliktos skirtumų analizės matyti, kad BP Mt 3,13–17 savo rašyba, fonetika ir morfologija kai kur gana ryškiai skiriasi nuo BNT Evangelijos pagal Matą ir yra artimesnė Viento „Euangelijoms bei Epistoloms“ nei pačiai Postilei. Vientiškai rašybai ir fonetikai priskirtina: a) instr. sg. *czefu* rašymas be minkštumo ženkle (BNT Mt rašoma tik su minkštumo ženklu, BP šio žodžio formų su minkštumo ženklu beveik 10 kartų daugiau nei be jo) (2 lent.); b) sangražos dalelytės *-si-* tarp priešdėlių *nu-*, *pri-* ir šaknies rašymas su viena *f* (3 lent.); c) veiksmazodžio *ateiti* būtojo kartinio laiko 3a. forma *ateia* (ji visiškai nevartojama BNT Evangelijoje pagal Matą) (4 lent.); d) taip pat būtojo kartinio laiko 3a. forma *biloia* (BNT Mt greta *biloia* gana dažna ir *biloio*) (5 lent.). Šioje perikopėje pastebėta ir Vientui būdingų morfologijos ypatybių: a) daugiskaitos naudininko forma *mums* (BNT Mt ji nerasta nė karto, o BP vartojama 10,4 karto rečiau už *mumus*) (6 lent.); b) priebalsinio kamieno vienaskaitos kilmininko forma *wandens* (visame BNT ir Postilėje ji labai reta).

5. Gausūs BP ir BNT perikopės teksto nesutapimai ir rašybos, fonetikos bei morfologijos skirtumai (jų iš viso yra arti 50) skatina daryti išvadą, kad sudarinėdamas Postilę Bretkūnas šią ištrauką veikiausiai bus vertęs iš naujo, o ne ėmęs iš BNT.

6. Taisydamas BNT Mt 3,13–17 Bretkūnas bent dviejose vietose (Mt 3,13 ir Mt 3,17) galėjo pasiremti ir Postile*.

---

* Dėkoju prof. habil. dr. Zigmui Zinkevičiui ir habil. dr. Sauliui Ambrazui už vertingas redakcines pastabas, Vilijai Gerulaitienei už santraukos vertimą į vokiečių kalbą, Audronei Stanislovaitienei ir Vytautui Zinkevičiui už nuolatinę pagalbą, man labai reikalingą dirbant kompiuteriu filologinius darbus.

ŠALTINIAI

- BGD – J. Bretkūnas, Giefmes Duchauņas / ifch Wokifchka ing Lietu=wifchka lieŕuwi / per ne=kurius Plebonus Her=cegiftes Prufu / per=gulditas. Ifŕpauŕtas Karaliauczu=ie / per Iurgi Ofterbergera 1589.
- BNT – J. Bretkūnas, NAVIAS TES=TAMENTAS. Ing Lietuwifchka Lieŕuwi perrafchitas. per Janą Bretkuną Labguwos Plebona. 1580. Cituojama iš: NAVIAS TESTAMENTAS Ing Lietuwifchka Lieŕuwi perrafchitas per Janą Bretkuną Labguwos plebona 1580. DAS NEUE TESTAMENT in die litauische Sprache übersetzt von Johann Bretke, Pastor zu Labiau 1580: Faksimile der Handschrift, Band 7 und 8, Labiau i. Pr. 1580, Hrsg. von J. D. Range und Fr. Scholz, Paderborn etc., 1991.
- BP I – J. Bretkūnas, POSTILLA Tatai esti Trumpas ir Praftas Ifchguldimas Euangeliu / fakamuiu Baŕniczoie Krikfchczionifchkoie / nūg Aduento ik Wæliku. Per Iana Bretkuna Lietuvos Plebona Karaliaucziui Prufūfu. Ifŕpaude Karaliaucziui Iurgis Ofterbergeras. Mæta Pono 1591.
- BP II – J. Bretkūnas, POSTILLA tatai esti Trumpas ir Praftas Ifchguldimas Euangeliu / fakamuiu Baŕniczoie Krikfchczionifchkoie / nūg Wæliku ik Aduento. Per Iana Bretkuna Lietuvos Plebona Karaliaucziui Prufūfu. Ifŕpauŕta Karaliaucziui / Iurgio Ofterbergero. Mæta Pono 1591.
- E – B. Vilentas, ENCHIRIDION Catechifmas maŕŕas / dæl paŕpalitu Plebonu ir Koznadiju / Wokifchku lieŕuwiu para=fchits per Daktara Mar=tina Luthera. O ifch Wokifchka lieŕuwia ant Lietuwifchka pilnai ir wiernai pergul=ditas / per Baltramieju Willentha Plebona Karaliaucziui ant Scheindama. Ifchŕpauŕtas Karalau=cziui per Iurgi Ofterber=gera / Metu Diewa M. D. LXXIX.
- EE – B. Vilentas, Euangelias bei Epifŕtolas / Nedeliu ir fchwen=tuju dienofu ŕkaitomofias / Baŕniczo=fu Chrikfczonifchkofu / pilnai ir wiernai per=gulditas ant Lietuwifchka Szodzia / per Baltramieju Willenta / Plebo=na Karalau=cziui ant Scheindama. Priegtam / ant gala priedeta jra Hiŕto=ria apie muka ir ŕmerti Wiefchpaties muŕu Ieŕaus Chriŕtaus pagal kieŕuriu Euangelifŕtu. Ifchŕpauŕtas Karalau=cziui per Iurgi Ofterbergera / Metu M. D. LXXIX.
- LB – M. Luther, Das Neue Testament Deutzŕch, Vuittemberg, 1546. Cituojama iš: M. Luther, Werke. Kritische Gesamtausgabe. Die Deutsche Bibel, VI, Weimar, 1929. Skaitmenys rodo ŕio tomo puslapius.
- MŕGK I – M. Maŕvydas, Gefmes Chrik=fczonifkas gedomas Baŕ=niczofu per Aduenta ir Ka=ledas ik Gram=niczu. Ifch ŕpauŕtas Karalau=cziui / nūg Iona Daubmana. Metu Diewa / M. D. LXVI.
- MŕF – M. Maŕvydas, Forma Chriŕtima. Kaip Baŕniczas Ifŕtatimæ Hertzikiftes Prufu / ir kitofu ŕmefu laikoma ira. Drukawot Karalau=cziui per Iona Daubmana / Metu Chriŕtaus M.D.LIX.
- V – Vulgata. Cituojama iš: Nestle, Aland, Novum Testamentum Graece et Latine, Stuttgart, 1994.
- G – Graikiŕŕkas Naujasis Testamentas. Cituojama iš: Nestle, Aland, Novum Testamentum Graece et Latine, Stuttgart, 1994.

LITERATŪRA

Aleknavičienė O., 1998, Jono Bretkūno Postilės perikopių autorystė: „Kosanies“ šaltiniai, – LKK XXXIX (spausdinama).

Ambrazas S., Aleknavičienė O., Zinkevičius V., 1998, Istorinis lietuvių kalbos žodynas ir senųjų raštų kompiuterizavimas, – LKK XXXIX (spausdinama).

Ambrazas V., 1962, Absoliutinis naudininkas XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose, – LKK V 3–106.

- Bezenberger A., 1893, Zur litauischen Litteraturgeschichte, – Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft, III/13–18, Heidelberg.
- Bretkūnas J., 1983, Rinkiniai raštai, Parengė J. Palionis ir J. Žukauskaitė, Vilnius.
- Biržiška V., 1960, Aleksandrynas: Senujų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos, I: XVI–XVII amžiai, Čikaga.
- Cohrs F., 1931, Register der Episteln und Evangelien, – M. Luther, Werke. Kritische Gesamtausgabe. Die Deutsche Bibel, VII, 529–544, Weimar.
- Falkenhahn V., 1941, Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer: Beiträge zur Kultur- und Kirchengeschichte Altpreussens, Königsberg (Pr) und Berlin.
- Gelumbekaitė J., 1997, Postpoziciniai vietininkai J. Bretkūno „Evangelijos pagal Luką“ vertime, – Blt XXXII (2) 179–202.
- Gerullis J., 1922, Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams, Kaunas.
- Gerullis J., 1927, Senieji lietuvių skaitymai, I: Tekstai su įvadais, Kaunas.
- Grinaveckis V., 1977, Dėl lietuvių kalbos tarmių balsio *e* pakitimo heterosilabinių *m*, *n* aplinkoje, – Blt II priedas 74–79.
- Hermann E., 1923, Bemerkungen zum altlitauischen Schrifttum in Preussen, – Die Nachrichten der K. Gessellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-historische Klasse, Göttingen.
- Kazlauskas J., 1968, Lietuvių kalbos istorinė gramatika: Kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis, Vilnius.
- Kleinas D., 1653, Grammatica Litvanica ... Regiomonti. Cituojama iš: Pirmoji lietuvių kalbos gramatika 1957, Parengė T. Buchienė ir J. Palionis, Vilnius.
- Kudzinowski Cz., 1977, Indeks-słownik do „Daukšos Postilė“, I–II, Poznań.
- Luther M., 1929, Werke. Kritische Gesamtausgabe. Die Deutsche Bibel, VI, Weimar.
- Luther M., 1931, Werke. Kritische Gesamtausgabe. Die Deutsche Bibel, VII, Weimar.
- Luther M., 1923, Werke. Kritische Gesamtausgabe, XXXV, Weimar.
- Michelini G., 1995, Über die Stellung des Objektes in der Postille von Bretkūnas, – *Analecta Indo-europaea Cracoviensia Ioannis Safarewicz memoriae dicata*, 249–256, Kraków.
- Murdock G. P., 1993, Kultūrinio kitimo dinamika, – Kultūros prigimtis, Sudarė Ž. Beliauskas, S. Juknevičius, Vilnius.
- Nestle, A. Land, 1994 – *Novum Testamentum Graece et Latine*, 3. neubearb. Aufl., Stuttgart, 1994.
- NBL 1997 – *Neues Bibel-Lexikon*, Lieferung II: Obadja–Qudschu, Hrsg. von M. Görg, B. Lang, Zürich und Düsseldorf, 1997.
- Pociūtė D., 1995, XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Prūsų Lietuva, Vilnius.
- RŽ 1992 – *Religijotyros žodynas*, Vilnius, 1992.
- Range BBF – J. D. Range, Bausteine zur Bretke-Forschung: Kommentarband zur Bretke-Edition (NT), Paderborn etc., 1992.
- Range KE – J. D. Range, Kommentierte Edition des Bandes 7 der altlitauischen Bibelübersetzung (Evangelien und Apostelgeschichte) von Joh. Bretke, Labiau, 1580. Habilitationsschrift, vorgelegt dem Fachbereich 13 Romanistik / Slavistik der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, 1992.
- Range KEB – J. D. Range, Kommentierte Edition des Bandes 7 der altlitauischen Bibelübersetzung (Evangelien und Apostelgeschichte) von Joh. Bretke, Labiau, 1580. Beiheft: Anmerkungen und Erläuterungen. Habilitationsschrift, vorgelegt dem Fachbereich 13 Romanistik / Slavistik der Westfälischen Universität Münster, 1992.
- Range J. D., 1995, Allativ und Adessiv in altlitauischen Texten des 16. Jahrhunderts, – *Linguistica Baltica*, IV, 93–102.
- Rhesa L., 1816, Geschichte der lithauischen Bibel, Königsberg.
- Salopiatā P., 1929, Das Verhältnis der Evangelien-Texte in den ältesten katholisch-litauischen Drucken, Göttingen.
- Schmid W. P., 1994, *Linguisticae Scientiae Collectanea*: Ausgewählte Schriften. Berlin-New York.
- Sehling IV 1911 – E. Sehling, Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts, IV, Leipzig.
- Sližienė N., 1994, Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas, I, Vilnius.

Skvireckas J. J., 1991, Bendrasis įvadas į Šventąjį Raštą, – Šventasis Raštas. Senasis Testamentas, III, 439–505, Vilnius.

Schmoller A. 1996, Handkonkordanz zum griechischen Neuen Testament, Stuttgart.

Urbanas D., 1996, Martyno Mažvydo raštų žodynas, Vilnius.

WP – Wolfenbüttelio postilė, Parengė J. Karaciejus, Vilnius, 1995.

Zieger A., 1967, Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands V: Das religiöse und kirchliche Leben in Preussen und Kurland im Spiegel der evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts, Hrsg. von B. Stasiewski, Köln Graz.

Zinkevičius Z., 1988, Lietuvių kalbos istorija III: Senujų raštų kalba, Vilnius.

DIE FRAGE NACH DEM ÜBERSETZER DER PERIKOPEN IN DER POSTILLE VON JONAS BRETKŪNAS: QUELLEN DER PERIKOPE Mt 3,13-17

Zusammenfassung

In diesem Artikel wird der Frage nach dem Übersetzer der Perikopen in der Postille von Jonas Bretkūnas nachgegangen und ein Versuch gemacht, festzustellen, was die Hauptquelle der Perikope Mt 3,13–17 gewesen sein könnte. Eine vergleichende Textanalyse ermöglicht folgende Schlußfolgerungen:

1. Die Postille von Jonas Bretkūnas (BP) beinhaltet insgesamt 67 evangelische und 2 epistolische Perikopen. Davon stimmen die 65 evangelischen und 2 epistolischen Perikopen mit denen von „Euangelias bei Epistolas“ von Baltramiejus Vilentas (EE) überein, doch bei Vilentas fehlen zwei Perikopen. Die eine davon („Kosanis“) wurde dem „Enchiridion“ von Vilentas entnommen, die andere (Mt 3,13–17) von Bretkūnas selbst hinzugefügt. Die anderen Perikopen von BP und EE weisen auch nicht wenige Unterschiede auf, einige variieren nur in der Zahl der Verse oder bestimmter Sätze darin. Daraus folgt, daß nicht alle Perikopen nur mit EE oder dem Namen von Vilentas in Zusammenhang zu bringen sind.

2. Die zusätzlich von Bretkūnas in die Postille aufgenommene Mt 3,13–17 ist zum Verlesen am ersten Sonntag des Jahres gedacht. Aus wenigstens 3 Gründen kann diese Perikope in die Postille aufgenommen worden sein: 1) Als Vorlage diente Bretkūnas eine Postille, in der Mt 3,13–17 abgedruckt wurde; 2) Sie wurde ins Register aufgenommen, als im Herzogtum Preußen die Perikopenreihe geändert wurde; 3) Sie wurde vom Autor eigenhändig hinzugefügt.

3. Die Perikope Mt 3,13–17 der Postille, gleich dem ganzen Evangelium nach Matthäus in der Übersetzung des Neuen Testaments von Bretkūnas (BNT), ist nach der Ausgabe der lutherischen Bibel (LB) von 1546 oder späteren Ausgaben übersetzt worden. Davon zeugen die Stellen der Perikope von BP, die mit den entsprechenden Stellen im BNT und LB übereinstimmen, sich jedoch von der Vulgata und dem griechischen Neuen Testament unterscheiden: das sind der Anfang von Mt 3,13, die Mitte und der Abschluß von Mt 3,16, Mt 3,17 (dazu Kap. 3). An manchen Stellen ist dieser Auszug sogar näher der deutschen Quelle als derselbe Auszug des BNT: davon zeugt der Abschluß von Mt 3,13, Mt 3,14 und der Anfang von Mt 3,15. Ab und zu stützte man sich doch auf die Vulgata oder das griechische Neue Testament, denn es wurden Ausschnitte gefunden, wo BP nicht mit BNT und LB übereinstimmt, jedoch der lateinischen oder griechischen Vorlage entspricht, z. B. an zwei Stellen von Mt 3,16. Manches (Mt 3,14 und Mt 3,17) ist im BP präziser übersetzt worden im Vergleich zum BNT, es ist aber schwer zu bestimmen, welche Quelle als Vorlage gedient hatte, denn sie alle stimmen hier überein (dazu Kap. 4.1).

4. Der durchgeführte Vergleich der Texte zeigt, daß Mt 3,13–17 im BP an manchen Stellen ziemlich deutlich vom Evangelium nach Matthäus abweicht und den „Euangelias bei Epistolas“ von Vilentas näher als der Postille steht. Als Begründung lassen sich die Orthographie und Phonetik von Vilentas anführen: a) Das Schreiben von *czelū* im Instrumentalis Singularis ohne ein Palatalisierungszeichen (im BNT wird Mt nur mit dem Palatalisierungszeichen geschrieben, im BP finden sich diese Wortformen mit dem Palatalisierungszeichen fast zehnmal häufiger als ohne dieses Zeichen; Tabelle 2); b) Das Schreiben des Reflexiven *-si-* zwischen den Präfixen *nu-*, *pri-* und dem Wortstamm mit einem *l*; Tabelle 3); c) *ateia* als die Präteritus-Form der 3. Person

vom Verb *ateiti* (im Evangelium nach Matthäus taucht sie im BNT gar nicht auf; Tabelle 4; d) *bilota* als die Präteritus-Form der 3. Person (in der Mt vom BNT ist neben *bilota* auch *biloto* ziemlich häufig; Tabelle 5). Die Eigentümlichkeiten in der Morphologie, die in dieser Perikope als für Vilentas typisch zu bezeichnen sind, sind folgende: a) die Form des Dat. Pl. *mums* (in Mt vom BNT wurde sie nirgends bemerkt, und im BP wird sie ums 10,4fache seltener gebraucht als *mumus*; Tabelle 6) und b) die Form des Vokalstamms vom Gen. Sg. *wandens* (im ganzen BNT und in der Postille ist sie äußerst selten).

5. Die zahlreichen Unterschiede zwischen BP und BNT im Text, Orthographie, Phonetik und Morphologie (fast 50 lassen sich ausmachen) lassen die Schlußfolgerung zu, daß Bretkūnas bei der Zusammenstellung der Postille diesen Auszug möglicherweise von neuem übersetzt und nicht aus dem BNT übernommen hatte.

6. Es ist anzunehmen, daß sich Bretkūnas bei der Korrektur von Mt 3,13–17 im BNT an wenigstens zwei Stellen (Mt 3,13 und Mt 3,17) auch von der Postille leiten ließ.

Ona ALEKNAVIČIENĖ
Lietuvių kalbos institutas
Antakalnio 6
LT-2055 Vilnius
Lietuva

Gauta 1998 03 30
Priimta spausdinti 1998 04 27